

KEMÉNY ZSIGMOND

GYULAI PÁL

REGÉNY

AMTAK Bt, 2025

Cop. AMTAK Bt, 2025

Felelős szerkesztő: Varsányi József

**Kiadó: AMTAK Bt, 2040 Budaörs, Semmelweis u.
6/B.**

06 20 218 6762 amtakbt@gmail.com

www.amtak.hu

Látogasson el webáruházunkba, és böngésszen!

ISBN 978-615-6907-39-4

Készült: AMTAK Bt, Budaörs

ELSŐ RÉSZ

1

Úgy lőn, mint Báthory István, Lengyelország királya rendelte.

A gyulafehérvári székesegyház padlazata és falai fekete szőnyeggel vonattak be. Mindenik oldalon négy-négy ezüstkereszt függött, összeállítva Kristóf vajdának - kinek temetése tartatik - családcímeréből.

A bú-állvány ébensötét bársonyban díszlett. Rajta a négy szögleten négy szék volt fekete könyöklővel és vánkossokkal. Az egyiken ült Cyril páter, az Ágoston-, a másodikon Manno páter, a minorita szerzet tagja, a harmadikon Félix, a Benedek-, és a negyediken Alfonso, a Jézus-rendből. Mindenik szent férfiúnak hosszú olvasó volt kezében, és arca alámélyedett, míg az ájtatos ajkakat halk, de fogyhatatlan ima mozgatta. Az új fejedelem és a lengyel követ számára hasonlólag a bú-állványon jelöltetett ülőhely.

Reggel tíz órakor minden harang megkondult. Öt perccel később a várfalokról húsz ágyú dörgött.

Ekkor a fejedelmi udvarból kivitetett a halott.

A gyász kíséret következő vala:

Elöl ment két főrangú lovag: Gálfi János és Gyulai Pál. Hollószín méneikről sötét uszály folyt le, csókdosva a

szeplőtlen fehér havat, mert február 13-ának koránya a sanyarú tél új lemezével vonta be az utcákat.

Gálfi a nagy fekete zászlót tartá kezében, melyen a halálváz kiszáradt lábaival a Báthory-címerre tapad; a selyemszövet másik lapjára egy művészi ecset a feltámadás képjeleit rajzolta.

Gyulai jobbában óriás lándzsát hordozott sötét lobogóval, míg balját nehéz paizs terhelte.

E lovagok mellén és hátán viszont a néhai fejedelem címere függött.

Utánuk következett András bíbornok és az egyház személyzete, hosszú s ünnepélyes sor, bezárva a Jézus-rend szolgálói által.

Jött a zenekar lassú léptekkel s fájdalmas zenével.

Egy ölnyi köz nyílt ki.

Az új sort megkezdé a gyermekfejedelem, Zsigmond őfensége, gyászöltözetben s bő uszálllyal. Kezében aranyfeszületet tart, melyen kilenc drága gyémánt és négy óriás jáspis ragyog.

Balról, illendő távolságban a lengyel követ, jobbról Báthory Boldizsár.

A koporsót tizenkét tanácsos viszi; rajta a fejedelmi aranykorona, vezéri pálca és palást.

Következtek az ország összegyűlt rendei s utánuk a tömeg.

A gyászkíséret négy ölre a templomtól megáll.

Rövid szünet és mély csend.

Ekkor előlovagol Gyulai Pál, a templom falán széttöri lándzsáját, s ünnepélyes arccal fordul a gyülekezetéhez.

Másodszor dördül húsz ágyútorok.

Az egész tömeg leemeli fővegét.

Gyulai visszalép, és Gálfi János meghajtván a nagy fekete zászlót, bevezeti a gyászkíséretet.

A koporsót a bú-állványra helyezik.

Zsigmond őfensége és a lengyel követ elfoglalják kijelölt ülésüket.

A halott fejénél hét hamvadó szövétnek, lábainál viszont hét terjeszt tömött füstöt és gyér vörös lángot.

A bú-állvány egyik oldalán ötven szegény jelen meg, durva szörmeben és égő viaszgyertyákkal, másikon ötven főúr.

Ők a nép és arisztokrácia fájdalmának képviselői.

A tanácsosok külön padon foglalnak helyet; a többi kíséret a templomban szétoszlik.

A mise és föloldás után az erdélyi vikárius dicsérő szónoklatot tart a hamvak fölött. A jezsuita rend pedig gyászverseket énekel, melyeknek szövegét és zenéjét István király küldötte hozzánk.

A szertartások után a koporsó lassú zene közt a templomkripta nyílásához vitetik, és az ünnepély bevégeződését húsz ágyú ércnyelve hirdeti.

Ekként történt Kristóf erdélyi vajda őfenségének temetése.

Gorowsky, István király biztosa és Gyulai Pál siettek Lengyelországba, az a végtisztelet folyama és az ideiglenes kormányzóság alakítása felől, ez pedig a Báthory-család magánügyei iránt értesítendő őfelségét.

Gyulai megrendelésből Zsigmondnak egy arcképét is magával vitte. A művész, kinek ecsete nagy és méltó hírben állott, s ki később a florenzi iskola elsőrangú egyéniségei közé soroztatott, lélekbúvár volt.

Ő a vonalak titkos írását, az arcizmok rejtélyeit, a küzdő szenvedélyek színvegyítését s azon kinyomatokat, melyeknek hüvelyében jelennek meg érzéseink, indulataink, a rögeszmék s uralkodó hajlamok, szóval a lélek befolyását a szervezetre tökéletesen ismerte.

Aztán a XVI. században még nem ment ki divatból a féleszményítés.

Da Vinci kiostorozta volna a művészet templomából, mint a megváltó a zsinagógából az üzéreket, a természet azon szolgálai másolóját, ki kontár-hűn lerajzolta egy műarc minden szörszálát, pórusát és faltjait.

Sőt még a németalföldi iskola is, mely a köznapi élet jeleneteit szerette és örökíté meg, undorral tekintene fényképeinkre, miknek terjedése - nézetem szerint - egyik mérfoka korunk szépízlési hanyatlásának.

A fél-eszményítés elvéből következett, hogy példa okáért az a patríciusnő, ki elpirult, ha egy lovag tekintete az alabástrom vállakra tévedt, de férfi cselédei előtt - mint a szűz Diana a vadászebek mellől - meztelen lépett fürdőbe, mert azokat magához hasonló lényeknek nem

tekintette, sokkal több gőgöt árult el a vásznon, mint azon lehangoló órák alatt, midőn a művésznak ült.

S nem rejlett-e e modorban magasabb élethűség, mint a fukar utánzás szűkkeblűségében?

Az erdélyi fejedelem képe bámulásig tökéletes volt: de a föntebbi értelemben.

Gorowsky és Gyulai gyorsan utaztak, hogy István királynak kedvét tölthessék, ki - mióta a köszvény háborgatta - a nehezebb természetű hatalmasságok közé tartozott.

S valósággal azon meleg felső öltözetekhez, melyeknek kelméjét, prémjét, bélését gyakran három világrész nyújtotta, s melyek fő fényűzési cikkét tették az akkori életnek, nem csekély adag szolgálati hévnek is kellett járulni, hogy utasaink a sanyarú tél fagyával és a magyar s lengyel föld rónaszélével dacolhassanak.

Csakugyan elég korán s minden nevezetesebb baj vagy veszély nélkül megérkeztek vágyaik és küldetésük céljához.

Zamoskinál, a pecsétőrnél, mint parancsolva volt, rögtön jelentést tévén, még aznap az öreg király színe elébe bocsáttattak: előbb Gorowsky s másfél órával utóbb Gyulai Pál, az erdélyi követ.

Azon fiatal lovag, kiről e regényem címét nyerte, s ki a Báthoryak családviszonyaiba még Kristóf által beavatva lévén, most kényes természetű magánügyek elintézéséért

vállalt követséget, mély tisztelettel lépett a XVI. század legkijelöltebb uralkodójának kabinetjébe.

Őt a hála gyémántláncá csatolta Báthory Zsigmondhoz.

Mert neki voltak sötét napjai, melyekben szenvedni és szeretni tanulunk; melyekben minden örömvirág, mely elhervad, hamvaival termékenyíti azt a földet, honnan rövid életre fejlett volt ki: a küzdő keblet. Az ifjú bánata mindig szilárdít: az aggé görnyeszt.

Gyulai tizenkilenc éves volt, midőn a páduai egyetemből hazatért, és Erdélyben Békessi Gáspár lázadása kiütött.

E határozó percekben fegyvert ragadni, elvet választani és pártzászlót, polgári kötelességnek tartotta, s a felköltekekhez csatlakozott.

Békessi, midőn az ostromlott Fogarasból titkon szökni készült, csupán neki és Bogáthinak nyilvánította szándékát.

Gáspár úrnak fő hibája, mely miatt zátonyra jutottak tervei, az volt, hogy igen kevés emberismerettel bírt.

Most is a két választott közül egyik - tudniillik Bogáthi - áruló lőn. Általa tudta meg István vajda az őrizet számát, a várfalak gyöngeségét, a vezér gyáva menekülését, a harapózó fejetlenséget és csüggedést.

Fogaras rövid ellenállás után föladatott.

A tekintélyesebb foglyok börtönbe és honárulási pör alá estek. Báthory Kristófra, ki akkor váradi kapitány volt, ruháztatott a vérbírósaági elnöklet.

Gyulait azon mocskos vád is terhelte Bogáthinak hamis kijelentései által, hogy Békessi hátrahagyott kincstárából nevezetes összeget orzott és rejteget.

Mivel a pártütő országnagy vagyona a fejedelmi pénztár tulajdonává lőn: a közügyek igazgatója kínpadra akarta vonatni Gyulait.

De Báthory Kristóf szigorú volt kegyetlenség nélkül, és magas fogalommal bírt a megtámadott becsület jogai iránt.

Eltiltá a bakót, hogy a kín műszerei a vádlottat maga ellen hamis vallomásokra ne ösztönözzék.

Szoros nyomozást parancsolt, de teljes védelmet engedett, és részre nem hajló kedéllyel vezette a rendkívüli bíróséket, s midőn Gyulai tökéletesen bebizonyította ártatlanságát, Bogáthit, kit István fogarasi várnaggyá tett volt, elmozdítá hivatalától, mint aljas rágalmazót.

Gyulaira e gyöngédség mélyebben hatott, mint a vajda kegyelme, ki néhány havi börtön után szabadságba helyezte, s később kitüntetésekkel halmozta el. Ő érezte, és semmi körülmények s kísértések közt nem feledé, hogy Báthory Istvánnak a visszaajándékozott étellel: Kristóf házának pedig sokkal többel, a megvédett becsülettel adós.

A kabinet, melybe az erdélyi követet bevezették, komor kinézésű volt.

Az a hős, ki a fejtelenséget a varsói hongyülésen, a pártoskodást a dirszávi mezőn széttiporta, ki roppant

terjedelmű tartományok hódítója és a muszka cárok ostora vala, a terem falait szentek képeivel, a szekrényeket és asztalokat nagy halmaz iratokkal terhelte, s még kerevetjein is pergamentekercsek, könyvek s oklevelek heverték.

Hosszú vasfeszület alatt, széles karszékben, melynek vánkosait egy nagy medvebőr fedte, ült István király. Bal lába meleg kelméssel borítva nyugvék a zsámolyon. Jobb oldalon közel kisded asztal állott gyógyszerekkel. Kezében egy vastag pálcát tartott, melyet mankóul is lehetett használni. Világos-gesztenye fűrtjeit fehér hálósapka takarta, mely verhenyeg, sőt csaknem vörös arcszínével éles ellentétben állott. Termete középnel magasabb s kövérségre hajló; melle tág s domború volt. Vállai szélesek s rendkívüli erőt tanúsítók. Hatalmas homloka redőkbe vonult, nem annyira kor, mint testi szenvedések miatt. Hangja mély, lepegő és dörgő. Széles arcát szabályos keselyorra, szilárd álla és nagy, éles, metsző, átható s csaknem jegesztő kék szemei méltóságossá, parancsolóvá és sötétté tévék. Ajkai, melyek hajdan a szónoklat és rábeszélés varázserejével bírtak, most rendszerint szaggyatott modorban, tartalmas, tömör és sírjati rövidséggel nyilatkoztak, szóval: István király külalakja a kedélyre oly magasztos és méla benyomást tőn, mint egy ókori templom, melynek homlok-ékítményeit letördelte a vihar, könnyű csarnokoszlopait megdőnté az idő, míg a mély alap s ércerős falak épen maradtak; és szelleme hasonlított e templom belsőjéhez, hol a bűbajos freskóképeket - Cytherét, Hórát, Amaltheiát, a kegyistennőket - letörölte a nedv, lég és évek behatása: de illetetlen áll még a sivár, hideg márványoltár, s fölötte Jupiter tonans szobra.

Előleges értesítések után azon családi ügyekről, melyek egy maradék nélkül kimúlt Báthory-leány hozományának visszakövetelését és a fogarasföldbeni örökösödés rendezését tárgyalták, Gyulai alkalmat vőn az ideiglenes kormányzóság körül nyilatkozni.

Ez az eszmék rokonságánál fogva eszébe juttatta a királynak Zsigmond arcképét.

- Csengess - szóla a követhet.

Az öreg István tudniillik az erdélyieket némileg családhoz tartozóknak tekintette, s oly házias modorban bánt velük, hogy a „te” vagy „öcsém” megszólításon kívül minden más kegyvesztésnek tartatott.

Gyulai engedelmeskedett.

A komornyik belépett.

- Tegyétek elő Zsigmond őfensége arcképét.

István nem mozdult ülőhelyében, míg a vászon legjobb világításba helyzetetett. Ekkor mankójával a művész följegyzett nevére mutat:

- Olvassa ki ön.

- Hannibal Torino - szólott a komornyik.

A király int kezével.

A szolga távozik.

- András öcsém, a varmiai püspök hozott tőle néhány rajzot. Bízhatom ecsetében.

- Mind a jellemfelfogás, mind a kivitel felötlő hivatást tanúsít - erősíté Gyulai -, és mi Jósikának olaszországi

küldetéséből legtöbb nyerevénynek tartjuk, hogy
őfenségének alkalmat szerzett ily mesterkéz által egy
kisdéd képtár alapját megvetni. Harminc éve, mióta a
török megkímélte határainkat. A béke frigyet köt a
művészettel, és zsoldjában tartja az ipart. Ezt a pompás
rámát (itt Gyulai a képre mutat), melyen a drága anyagok
versenyzenek a feldolgozás ügyességével, és általa
legyőzetnek, egy szebeni polgár, Schnell Frigyes
készítette. Felséged képén kívül már bírjuk öszentségéét,
II. Fülöp spanyol királyét, Cosmus florenzi hercegét és az
öreg Doriáét. Machiavelli urat is, egy ifjú elhalt titkárt
Borgia herceg udvarából lerajzoltatta Jósika Torino által,
s nekünk ajándékozta. Ő azt mondá, hogy e fiatal barátját
az utókor bámulni fogja, mert jegyzeteiben jól elrendezve
és kimagyarázva vannak a bölcs kormányzás minden
talányai.

Ezen értesítések alatt István király néha köszvényes lábát
tapintá kezeivel, és sötét arcán elnyomott fájdalom
kifejezései zsibongtak.

- Ah - sóhajt, ráncba vonva homlokát.

Gyulai színletlen részvétellel tekintett rá.

- Semmi - szól a király szégyellve, hogy az anyag
zsarnoksága erőt kezd venni szellemén. - Egy kis hűlés
okozta Pleskow ostromakor.

E vár említésére, melynek megvétele egy hosszas háború
legragyogóbb eredménye volt, és maga után oly
békekötést vont, minélfogva a merész tervű muszka cár
csaknem hűbérese lőn Lengyelországnak, kiderült az ősz
uralkodó arca. Nagy, kék szemeiben éles fény
gyulladozott, homlokerei kidagadtak, és a szenvedélyes

arcizmok megmozdultak, mintha egy tündérkéz a fájdalmak enyhítéséül fölemelte volna az évek irigy fátyolát, hogy a kivívott események és dicsőség képcsarnoka az emlékezés bűvös szövéténeke által a kopár, a sötét élet sírparkányára visszavilágoljon.

Rövid szünet következett.

Gyulai át volt hatva.

- A köszvény, a köszvény és az aggkor! - sóhajta Lengyelország hatalmas királya. - Utódról kell gondoskodnom - tevé hozzá hideg, mély tompa hangon. Arca megint a komor és elzárkózott aggastyáné. - Zsigmond! - mormogta, és kételkedően nézett Gyulaira.

Az erdélyi követ nem merte ezen eszmék titkos kapcsolatát kutatni, és némán fordul a gyermekfejedelem arcképéhez.

Akkor István király leeresztette ápolt lábát a zsámolyról, bal kezét a székkarhoz feszítette, néhány csaknem fakó fürt tévedt ki hálófövegéből, és a mély homlokredők szögleteire simult. Ajkai összeszorultak a kín görcsei közt. Fölemelkedett, hogy a festvényt még közelebből láthassa.

Egy hosszú perc lebegett el, Gyulaira nézve ólomszárnyakon, mert a követ sejté, hogy e szemlétől sok függ.

- Segíts leülni.

A lovag engedelmeskedett, és a karszéken minden vizsont rendbe hozatott.

- Egy adag mákonyos port!

István király lassan vette be a gyógyszert.

- Öcsém - szólott fölemelve kezét, és ujjával a vászonra mutatva -, nincsenek rajta a Báthoryak arcvonalai... nincsenek.

- Anyjára üt - válaszolta Gyulai.

- Annál rosszabb - dörgé tompán a király.

- Felséges úr! A Bocskaiak vére nemes és régi.

- A XIII. századból ered, forrása orrunk előtt van, öcsém, orrunk előtt.

Itt szükség megjegyeznünk, hogy az öreg István szerény volt saját erényei iránt. Lengyel királlyá választását mindig történetes körülményeknek tulajdonította. Ritkán hozta fel győzedelmeit és diplomáciai ügyességét. A hízelgőket, kik kormányzását magasztalták, sohasem mozdítá elé. Békén tűrte az országgyűléseken szabályainak ócsárlását, és indulatos jellemének rendítő erélyét nem a másvéleményűek, de a zavar után esengők üldözésére fordította. Szívesen értekezett ugyan taktikájáról, mely a támaszkodási pontok óvatos kiválasztásában volt eredeti és biztos; örömmel magyarázta az általa föltalált tűzgolyók készítése titkait s alkalmazásuk hasznát, azonban mindig csupán az értelmes vezérek és szaktudósok előtt s legkisebb árnyéka nélkül a követelésnek és gőgnek. Csak egy kérdés vala, melyben büszkébb Coriolánnál s tán még Lucifernél is. Ez családja híre és ódonsága volt. Ő mindig inkább vala Báthory, mint lengyel király, inkább oligarcha, mint felség. Egyébiránt ha családfán szabad gyönyörködni, ez a gyarlóság - mely annyi nagyszerűnek

lőn dajkája, s annyi halandó hüvelyt emelt a hír Pantheonába, s neveket nemzetek fölébe, a sorcsillagok közé - felette megbocsáthatóvá válik, kivált a XVI. században, oly egyénnél, kinek dédőse még Athaulf gót királytól származott, nagyatyja, a bécsi helytartó, mint Warwick, királyt tett és trónkövetelőt buktatott meg, s kinek családja oly dús volt, mint a Montmorencyk, és oly hatalmas, mint a Braganzai-ház.

Gyulai nem tartotta tanácsosnak sem a Bocskai-elődök keresésére kiindulni, sem pedig a család-óság értéke iránt bölcseségekbe bocsátkozni.

Más térre igyekezék tehát a király figyelmét vonni. De István szemei mindig a képen függöttek.

- Ismered-e - szólott az ifjú követhoz oly hangulattal, melynek csöndes és mély árja között egy elszokott lelkesedés töredékei lebegtek, mint a fűvenytér folyamán azon virágszál, mely távol partoktól sodortatott el, hol tenyészás volt és zöldület -, ismered-e az agg fájdalmát, midőn utolsó tervét elkészítette, és ki pihenni akarván észreveszi, hogy számításait fűvényre, reményeit álmokra építé? Öcsém, én vén vagyok. A köszvény! Orvosom nem tud állapotom felől megcsalni. S Lengyelország! Szomszédunk az orosz és török. A Habsburgok ellenségeink. A németek Brandenburgra sóvárganak. Kívülről a tatárportyázatok, benn a „veto” és viszály. Én már gyöngö, agg vagyok... és az ő képe - ekkor megcsóválta fejét - nekem nem tetszik. Öcsém, Gyulai! Nekem nem tetszik.

A követ szólni akart, de a komor uralkodó parancsolón intett kezével és folytató:

- Erdélynek sem jóslok semmi szerencsét. Nem jóslok.

Ekkor a test fájdalmai viszont jelentkezni kezdettek, és még inkább elzordíták kedélyét. Végigvonta tenyerét arcán, és a karszék hátára hajlott fővel szólt:

- A vas kardnak és nem gyiloknak való. Fegyvertáramban egy tör sincs. Rossz az alattomoság, mely hát megöl szúr és rejtett eszközzel. Torino megkímélhetett volna e képtől. Mindig lesütve tartja-e szemét Zsigmond vajda?

- Felséges uram! - felelt nemes hévvel Gyulai. - A művész keze az utánzaskor is teremt. Egy hajszállal közelebb talál ejteni két vonalat, és a megváltozott távolságból fölmerül a bűn. Alig emel ki jobban valami redőt, s már alája suhan az ármány. Ecsetje sápadtabb talál lenni az élet színénél csupán egy árnyal... s íme, a festett vászonra a sötét szándékok egész raja költözik. Ennélfogva nem holt és hazug anyagokból készül, de szívünkben terem és szemünkön át sugárzik a műre... ez a rokonszenv. Aztán felséges uram! Az arcfestést régi mondák szerint a szerelmes pásztorleány találta föl, és az ószázadokban többnyire a kegyelet használta a máglyasír és hamvedények körül. Úgy látszik tehát, hogy ős célja volt inkább a szívet kielégíteni, mint kutató eszünk bírálatainak valamely jellem felől vádaskodó adatokat szolgáltatni.

István király fölemelte a hátvánkosról fejét, és komoran, de visszatetszés nélkül hallgatta Gyulait; mert ő mindig becsülte a hűséget, bátorságot s erélyes nyilatkozatokat.

A kegyenc folytatá:

- E képen sok hiba van.

Ekkor Torino művét figyelemmel átfutotta Gyulai.

- Mindenütt ferdítés s kontárkodás mutatkozhatik. Én nem tudom, hol, mely helyen, minő vegyülettel? Eszemet megbabonázta az olasz, szememre fátyolt vont. E kép rossz: mert felségednek Zsigmond nem tetszik. De - ki tagadhatná - rajta mégis van, kell hogy legyen vonal, mely szeplőtlenül másoltatott és megszólalásig hű. Nem merem mondani, melyik, s nem tudok választani. Mert a kijelöltet felséged baljóslatúnak tarthatná. Azonban az arcismeret nem tudomány, tapogatózás is alig, sőt az sem. A gúlák titkos írását, Egyiptom gránitba vésett krónikáját talán folyvást fogják olvasni maradékaink, mint mi Salamon bölcsességét és Dávid érzéseit; talán a kőállatok, a légtől elzárt fahéj, a múmiák tarka köntösei valaha a bábász emberiséget ezer néma év történeteiről értesíthetik, mint most nekünk kifecsegik a tinta és papiros az újabb századok sírtitkát, a porrá vált izmok, a légbe elpárolgott vér és fehérülő csontok egykori szenvedéseit, örömeit, működését és álmát. Ezek mind lehetségesek és megtörténhetnek. De a természet ravaszabbul készíti rejtélyeit, mint az ember, és az arc sohasem fog többet nyújtani, mint tévesztő adatokat a sejtés számára. A lélek betűi a tettek s nem a vonalak.

- Imádkozzál Magyarhon védnőjéhez - szólott Lengyelország uralkodója -, hogy a te rokonszenvednek adjon igazat, s nem a vén István király aggodalmainak. Gyakran imádkozzál.

Megint fájdalmak ostromolták.

- Jöjj közelebb - mondá.

Gyulai engedelmeskedett.

- Téged Fogaras ostromakor elfogtalak. Emlékezel rá?

- Igen, felséges úr - válaszolt Gyulai, meg nem foghatva e csodálatos kérdés támadását.

- Midőn a börtönöket vizsgáltam, megláttalak. Társaidat a szigorú törvény pallosra vagy bilincsre ítélte. Te kiszabadultál, mert érzem, hogy igazsággal fogok kormányozni, és nyílt arcod kezeskedett, hogy önzésből és aljas célokért soha pártütésbe nem vegyülhetsz.

Gyulai szólásra akarta fölnyitni ajkait, de a király kezével intett.

- Jöjj még közelebb. Látod ezt a gyűrűt?

Az uralkodó egyik ujjára mutatott jobb kezén.

- Igen, felséges úr!

- Te tanult ifjú vagy. Le tudod-e e gyűrűt oly pontosan írni, hogy a legfurfangosabb ész is kétséget íranta ne támaszthasson?

- Remélem, felséges úr!

Ekkor István király levonta ujjáról a drága ékességet.

- Fogadd emlékül - szólott.

Gyulainak meghajlottak térdei.

- Semmi köszönet - mondá az agg uralkodó. - Hallgass rám!

Gyulai fölemelkedett, és néma tisztelettel figyelt.

- A gyűrű leírását még ma add át. Pontos legyen az, öcsém, felette pontos és körülményes!

Az ifjú követ őfelsége e parancsának teljesítése iránt mindent elkövetni ígért.

Báthory, mennyire súlyos fájdalmai engedték, földerült arccal szólott:

- Légy hű Zsigmond vajdához tettel, tanáccsal és szenvedések közt is... Ne szólj, ne ígérj semmit. Fogadás és eskü nélkül is bízok benned az ősz király. E gyűrűt oltalmazd az idő rombolásától és orzó kezeektől. Ne mutasd a kíváncsiaknak. Mátkádnak ne add jegyajándékkul; ábrándokért, kalandért se kockáztasd. Ifjú vagy, s tán néha könnyelmű, de ne kockáztasd.

Itt egy percig kénytelen volt Báthory félbeszakítani intéseit, azután mély és megrázó hangon folytatá:

- Ha valaha börtönbe kerülsz, melynek falai erősek, árka szédít és örvénylik; ha csel körülhálózott és bonyodalma oldhatatlan; ha álnok kegy, csalárd szó, színlett rokonszenv vízre vitt; ha rád pellengér, bitófa, pallos, zsineg, tör, méregkehely vár: akkor kérdezd meg lelkiismeretedtől, érdemled-e ezeket? Ha a belső bíró nemmel felel, tudakold eszedtől: ki lehet-e szabadulni e veszedelemből valami mód vagy eszköz által? Midőn ez is nemet mond, akkor, de jól figyelj rám, öcsém Gyulai, tehát akkor emlékezzél meg a vén Báthory Istvánról, ki már hihetőleg őseihez költözött. És megemlékezzél rólam, vedd elé az olvasót. Imádkozzál a szenteknek, Boldogasszonyunknak és a megfeszített Istennek, hogy őrködjének a megholt átka felett, és bírálják meg azt, ki a véghagyomány szavait megszegni merné. Imádkozván pedig vond le a gyűrűt ujjadról és küldd el, azonban óvatos légy a vivő személy iránt, s mert te nem tartasz

semmit az arcvonalakról, figyelj tehát tetteire, mondom: küldd el Báthory Zsigmond erdélyi vajdának, megizenvén, hogy ez az a gyűrű, melyről István király véghagyományában átok mellett rendelkezett. Most már távozhatsz. Holnapután visszaindulsz Erdélybe.

Könnyek közt csókolta meg Lengyelország uralkodójának odanyújtott kezét Gyulai. Midőn a kabinet ajtajánál volt:

- Öcsém! - kiáltá Báthory - a leírást el ne feledd Zamoskinak átadni; jól őrizd a gyűrűt; emlékezzél meg a vén Istvánról; légy hív Zsigmond vajdához. - Ah, hogy nekem e kép nem tetszik. Nem tetszik!

2

Több év telt el a föntebbi jelenet után.

István király rég meghalt, és Zsigmond vajda hat hónap óta önerején uralkodik.

Gyulai Pál több küldetéseket vállalt már, és sikerrel teljesített. A fényes portánál tekintélye volt, Prágában, a német császár ekkori lakhelyén, figyelemmel fogadták. Midőn a közügyektől menekülni alkalma nyílt, tudományos munkálkodásra áldozta ideje nagy részét. A váradi várkapitányság kötelességeiről írt rövid értekezése bölcs tapintatot, széles politikai és tárgyismeretet tanúsított, s akkora hatással vala, hogy a nemzeti fejedelmek alatt a kapitányi beiktatáskor mindig ünnepélyesen felolvastattott.

Ő szerette a művészetet, fényűzést, kényelmet, kalandokat és költészetet. De a polgárosodás fűszer-lege nem lágyította el hatékony szellemének rugalmasságát; a dal ábrándjai nem csábították le a cselekvés küzdőteréről, és az édes kalandok közé mindig egy telt szívnek örök érzések utáni csengése vegyült.

A naptár 1591-et számlált.

Az ifjú év rózsapártában jár; a rétekről illatvegyet szív; a folyam tükrén mosolygó képleteket, az egén sötétkék zománcot és ezüstsín párafátyolt lát; az erdők zöld járdái közt minden lombról szerelmes madárzenét és a szirtok megöl vidor légajkakat hall.

Május van.

Szászsebes, melynek vidékére vezetem olvasóimat, a nemzeti fejedelmek alatt szerepet játszott.

Kis város volt ugyan, de az ország szívében feküdt.

Falai erősek, s polgárai mindig a fennálló kormányhoz szítk.

Tág és teres környéke többnyire a hadiszemlék, népünnepek és vitézi játékok színpadjául jelöltetett ki.

Mert Erdély könnyelműbb kedélyű volt akkor, mint a testvérhon.

Ott a félhold népe dúlt; míg nálunk három fejedelem uralkodása és egy egész nemzedék nem szemlélt idegen lobogókat.

Magyarországon a tengő lét az ipar kiszáradt csatornáiból
- mint a sápadt gyermek egy beteg dajka fonnyadt
emlőiről - semmi táplálékot nem szívhatott.

Erdélyben pedig a levantei kereskedésnek rakhelyei
voltak. S míg a szebeni aranyműves Nürnbergből tett
megrendeléseket, a brassai szövetárus néha minareteket
látott s óriás pusztát, tevét és karavánokat.

Aztán a mi első fejedelmeinknek sok kecses tulajdonai
voltak.

János király lovagias jellemű és jó szónok volt. Borongó
körülmények közt is sóvárogta a fényűzést, szerette a
hadijátékokat. Izabella szép, művelt és kacér vala. Könny
és vágy égett sötét szemeiben. Lepletlen melle a rákosi
táborban könnyörre bírta Szulejmánt; titkos sóhaja György
barátot merész ellenségekkel környezé; ingatag
szeszélyei a kincstárt és udvarlókat örökös zavarban
tarták. Zápolya Zsigmond - ki hol király, hol herceg volt
- változékony egészsége dacára könnyű s pezsgő vérrel
volt megáldva. Midőn a hittani viták miatt feje elkábult,
fuvolájával - melyet mesterileg játszott - üzte ki
elméjéből Socini tanár bölcsességét és a többi újításokat.
Erős lovaglás után lágy olasz költőket olvasott. Békessit,
miután jól leszidta furfangjaiért, ebédre hívatá, hol hárfás
nők énekeltek, arany serlegek ürítették, és elménckedés
folyt.

Ő a fehérvári szűk épületet csinos és tág királyi lakká
változtatta. A dísztermek falait gyönyörű freskóképek, és
padlózatát keleti szőnyegek borították. Bútorai drágák és
kényes ízlést tanúsítók voltak. Utóda, Báthory István nem
áhítá, de nem is gyűlölte az élvezetet, és Kristóf vajda, ki

- mint tudjuk - Szent Dávid zsoltárainak éneklése közt halt meg, nem uralkodott oly hosszasan és akkora hatással, hogy a közszellem irányára érezhetőn befolyhasson.

Ezen okból következett, hogy nálunk viderabban folytak a napok, mint a német hatalom alatti magyar földön, s arisztokráciánk vagyonosabb levén, inkább ismerte a fényűzést és élvezet. Az udvaroncok pedig ha szintén Ninivévé nem is változtatták azt a kört, hol ármányaiknak, döreségüknek, nagyravágyásuknak és vesztegetéseiknek tág pályatér nyílt, tudniillik a fejedelmi palotát; de az csakugyan néha megtörtént, hogy ki ma mindenható volt, holnap álruhában kóborolt a népsöpredék közt, hogy Husztra, Tömösvárra vagy Havasalföldre menekülhessen; megtörtént, hogy az állam titkait lengyel orvosok, olasz komornyikok és színésznők jobban ismerték, mint a korlátnok; Terpszikhoré papnői örömtanyává alakították a tanácskozások termét, a fényes portának szánt ajándékból kéjhölgyek számára is jutott egy-egy arany nyaklánc, s olykor a hadisegély vitézi játékok kiadásait hordozta, míg a kapuadó titkos ajtócskákön tűnt el a kegyencek nagy csodálkozására.

De ily visszaélés s könnyelműség Báthory Zsigmond uralkodásáig inkább kivétel, mint napirend volt.

Miután azonban Géczi a kormányzóságról lemondott, és az ifjú fejedelem a medgyesi országgyűlés törvényeit - mert azok elébe korlátokat akartak szabni - egy ünnepélyes elfogadáskor szétszakította, a szokatlan közönségessé lőn, és a naplopók aranyideje elkezdődött.

Vándorművészek, köteltáncosok, szemfényvesztők, trufátorok, alakosok, vívók, küzdők, karmesterek, képírók, műlovagok, dialektikusok, hasból beszélők, nekromantok, tűzkirályok és asztrológok csődültek Erdélybe.

Mindezek után gyaníthatni, hogy Szászsebes terén május leggyönyörűbb napját nem komor tábori szemlék, sőt ellenkezőleg vidám, nyájas és kedélyt derítő élvezetek teendik még érdekesebbé.

Tekintsünk körül.

Gyulai Pál, ki most a multságokra felügyelést Zsigmond vajda kívánatára átvállalta, elrendezé a pályatért, hol öklezők és küzdők fognak versenyezni; a lövészek számára helyet jelöl ki, és különböző mesterembereknek, kik egy német modorú torna-emelkedő sorompói és sátrai körül munkálkodnak, parancsokat oszt.

Ezen fáradság, gond, szorgalom és költséges készülétek csak a közelebbi napok számára ígérnek szórakozást, kitüntetések és élvezetet.

Jelenleg, tudniillik május hó 16-án, a szászsebesi tér más oldalára, hol egy színkör áll, kezd lassanként gyűlönge a nép.

Ott köteltáncosok mutatványai után nagyszerű misztérium adatik: *Jerikó ostroma*.

A régi zsidó öltözetek, hosszú rézkürtök, a papoknak hétszeri ünnepélyes menete, a vár falainak titkos gépezetek által véletlen elsüllyesztése kétségkívül sok gyönyört okozand a látványokon kapó tömegnek, míg aztán a szöveg vallásos iránya a keresztyén érzelmeket és a csengő rímek a költői ízlést kielégíteni fogják.

Estve tűzijáték rekeszti be a nap élvezeteit. És az udvar, az öreg tanácsosok és úri hölgyeink csak azután kocsiznak vissza Fehérvárra, mely egy rövid órára fekszik, lovagoktól kísértetve, fáklyával, csatlósokkal, nagy zajban.

E multságoknak - mint gyakran történt - semmi kijelölt oka nincs ugyan, de szállongó hírek és komornyikpletykák szerint egy prágai gróf érkezett nemrég a fejedelemhez, minden hivatalos küldetés nélkül, és valami kisebb rangú úr a varmiai püspöktől, Báthory Andrástól, ki Rómában járt, hozott leveleket.

Sajnálom, hogy e regény terve csak a mutatványok készületeire és a színköri függöny felvonataláig engedi olvasóimat elvezetni.

Ez rám nézve kedvetlen körülmény; de némi vigasztalásul szolgál, hogy vitézi játékokat Turpin püspök óta James úrig elegenden írtak már le. Továbbá nem akarom ócsárolni Jerikó ostromát, de azt mégis rágalom nélkül állíthatni, hogy a bibliai színművek egész irodalmában egy darab sem versenyezhet Calderón misztériumaival, noha ezek is - ízlésem szerint - eléggé unalmasak. Végére pedig, az akkori kötél táncosok- és műlovagokhoz hasonlókat most minden varjúzugban láthat az érdekes közönség, és a szászsebesi

hangversenyekre bizonyosan a világhírű maestrók nem küldöttek el legjobb tanítványaikat.

De a tárgyra!

Lanyha idő van. A nap arca könnyű, gyér fátyol alól tekint a regényes vidékre. Egy csacska szellő a szászsebesi toronyóra hangját a színkörig terjeszté. Négyet üt, s noha egész óra kellett még az előadásokig, melyeknek kezdete délután ötre tűzetett ki, már többen jelentek meg a néptömegből, s néhány úr is érkezik. A sorompókon belül a napszámosok elvégezték dolgaikat; de művészeink még az édes „far niente” utóperceit élvezik, s míg Jósua izraelita vezér - ki rendezői kötelességeket teljesített - a színfalak közt sűrög, azalatt a Jerikói polgárok, a bajazzo, műlovagok, kötél tánccsok, zsidó hősök és leviták csoportozatban, magányosan vagy karöltve sétálnak, ülnek, vitatkoznak a színkörben, a sorompók mellett és a szabad mezőn, közékük ha idegen vegyül is. S a korán érkezett nézők is külön köröket formálnak vagy összeelegyvedve társalognak.

Mi ezentúl következik, azt célszerűnek gondoltuk drámai alakba öltöztetni.

SZEMÉLYZET

GYULAI PÁL, kegyenc
ALFONSO PÁTER, jezsuita
FARKAS ISTVÁN, asztrológ
GERGELY DIÁK
GIOVANE SENNO, karmester
GUZMAN, sűgó
GENGA, rendező

BATTISTA, köteltáncos
PIERRO, bajazzo
SOFRONIA, olasz nő, ki a misztériumokban Rahabnak,
egy jerikói kéjhölgynek szerepét fogja játszani
CECIL, első énekesnő
TIEFENBACH GRÓF, prágai titkos követ
LAZINTZKY SZANISZLÓ, lengyel lovag, ki Zsigmond
vajdának a varmiai püspöktől leveleket hozott
SCHRÓTÉR GOTTLIEB, szászsebesi polgár
MÉSZÁROS PÁL, köznemes
LÁNDZSÁSOK, KÉK DARABONTOK, NÉP stb.

ELSŐ JELENET

Guzman, Battista, Pierro

BATTISTA. Én tudom, hogy történt a dolog? Ti nem
voltatok itt. Már két éve, midőn...

PIERRO *közbeszól.* Ah, akkor én még Szent Flóriánra
esküdtem, most a lorettói szűzre. E két eskü közt,
signorok, nagy a különbség! Több, mint a káromkodás és
ima, több, mint az abruzzói barlang nyílása és egy
zárdakapu közt.

GUZMAN. Nemes Pierro! S te zshivány voltál? Flóriánt a
latrok tisztelik.

PIERRO. Pszt! A fának is füle van, és Gyulai úrfi igen
kényes ember. Én, don Guzman, simulékony
természetemnél fogva tudtam a néptömeg közé vegyülni,
mert Pierro, a bohóc, régen... volt *(ekkor a zseborzás
mesterfogásait utánozza)*. Most hanyatlunk, öregszünk...

erőnkkel gazdálkodunk! S hát te, Castilia gyöngye, vitéz Guzman! Fáklyát tartottál-e az ördögnek vagy csak gyertyát?

GUZMAN. Kölyök! Bennem hidalgók vére foly: szeplőtlen vér és tett-szomjas. Ha a balladákat s krónikát részrehajlatlanul írnák, akkor rólam énekelne Cecil, és csodát beszélne a jövő század. De a lant és toll grófoknak, márkiknak, hercegeknek van zsoldjában. Csak őket dicsérik, míg Guzman, a híres, hős és kalandor...

PIERRO *közbeszól.* Észre nem vétetve a sűgőlyukba búvik.

BATTISTA *Pierróhoz.* Csúszó-mászó próza! Hogy mersz a lelkesedés útjába állani? *Guzmanhoz.* Nemes Lovag! Nyújtsen ön vázlatokat regényes életéből. Én jó lábon állok Gergely diákkal, ki egy nagy költőnek, Tinódi Sebestyén uramnak két esztendeig volt...

PIERRO. Csizmatakarítója.

BATTISTA. Igen ám, de gazdája havi fizetés helyett bevezette a tizenkét lábú versek készítésének titkaiba.

GUZMAN *sóhaj.* Mit használ az nekem?!

BATTISTA. S ön nem veszi észre, hová nézek?

PIERRO *színlett hévvel.* Ön túl szerény, s nem akarja látni, miként Battista barátom egyenesen az égnek azon tájékára néz, hol Gergely diák félre fogja döfni Göncöl szekérének rúdját, hogy a csillagok közt helyet készítsen vitézlő don Guzmannak, mint a pogány költők Pollux örmény... vagyis görög tábornoknak.

GUZMAN. Arcátlan bohóc!

BATTISTA *torz szigorral*. Bajazzó, fogd be a szádat. Különben *öklét fölemeli* oly sötétkékké festem hátadat, milyennek azon éjjeli eget képzeled, honnan Guzman lovag csillaga fog leragyogni. Értettél?

PIERRO. Tökéletesen. Te szívre tudsz hatni, és költői hasonlatosság által elérzékenyítesz.

BATTISTA *Guzmanhoz*. De ön se vegye nagyra Pierro elménckedéseit. Hiszen a szegény fiú hivatalból bohóc. Őt ötletei táplálják, mint minket a mindennapi kenyér. S aztán ő még nem is tudja, hogy ön, Guzman lovag, mint tegnap hallám, tulajdonképp villafrancai herceg.

GUZMAN *elégülten*. Lehettem volna, Battista úr. Egy véletlenül múlt, Battista úr, hogy az nem vagyok.

PIERRO. Guzman lovag, ki véletlenül nem herceg és történetből sűgő! Bocsásson meg merészségemért.

BATTISTA. Pierro! Az ó-kasztíliai vér csak egyrangúak iránt tart bosszút. *Guzmanhoz*. Nemes lovag! Miként és mikor lehetett volna ön villafrancai herceg?

GUZMAN. Ah, a fiatalkor, a kalandorélet! Most is gyönyörrel emlékezem azon fényes napokra, midőn sötét éjjel pengettük a gitárt s fűtyöröltünk. A hercegleány, a duenna epedeztek. Mi fölmásztunk az ablakerkélyre, és megállottunk a kapu sarkánál. A szemérmes éj százszor hallá e sóhajtást: Inez! Katica!

BATTISTA. Engedelmeivel vitéz don Guzman, itt valami kuruzslatnak kellett közbejönni, mert hogy képzeljek én valakit egyszerre az ablakerkélyen és a kapusarok mögött? Aztán miért legyen egy némbor hol hercegleány,

hol duenna, hol Inez, hol Katica? Nem is említve, hogy a fűtyülés gitárkísérettel nem szerenádra való.

GUZMAN. Tatárt, kuruzslat! Képzeld ön melletttem don Alvarezt: gitárunk csak egy volt, tehát... én fűtyörésztem, de magam rovására. S minthogy ő történetesen örökké Inezzel beszélt, én a duennát választám. Azonban mindketten lovagok voltunk és szegények, mint a templomegér.

BATTISTA. Tovább, don Guzman, tovább!

GUZMAN. Egykor, tudniillik Szent András napján - jól emlékszem minden körülményre - én a szikomor ágai közt lappangok, az ablakerkély mellett. A hold is elbújt. Csak valami csekély csillagok sétáltak az égen. „Psz!” Közelíték. „Barátom, Guzman, kölcsönözd át válladat!” Jól van. És mi történik később? Egy óranegyed múlva - éppen méláztam, mert Katica egy trombitással Tuniszba ment don Juan d’Austria vezérlete alatt, s ott a szegény leány könnyen pogány kezekre juthatott -, tehát éppen búsongottam, midőn két kamasz nyakon csíp. No nincs mért többet szólanom. Elég hozzá, hogy a hercegkisasszony becsületét kímélni kellett. Az öreg atyusnak nem volt más gyereke. És a jószág s meg a cím fiak hiányában leányágra szállott.

BATTISTA. De ekként, nemes lovag, csakugyan nem ön, hanem Alvarez lett villafrancai herceg!

GUZMAN. Battista úr! Éppen itt a dolog veleje. Mert lásd barátom, ha Szent András napján történetesen én kölcsönöztem volna el don Alvarez vállát, s nem ő a don Guzmanét - mert mi mindketten lovagok valánk és

szegények -, akkor én mentem volna be az ablakon, és a két kamasz őt... azonban erről hallgatok...

PIERRO. Úgy van, a villafrancai hercegséghez csak két sing hibázott... a földtől az ön válláig.

BATTISTA. No, don Guzman, ez érdekes kaland, s a balladák tárgya. De beszélje már ön el azon hőstettet, mely a krónika szakmájába esik.

GUZMAN. Az nem Spanyolországban, hanem a párizsi vérmenyegzőn történt. Én a ligánál szolgáltam. *Feltűri ingujját.* Tekintsenek ide a karra.

PIERRO. Ej, de gyöngé húsban van Ön! S mégsem látom sehol a hős-izmokat.

GUZMAN. Bizony mind ott vannak, uram, csak elbújtak és lappanganak; azonban a szükség idején... de én nem szoktam dicsekedni. Tehát, Battista és Pierro! Ez a kar, tulajdon ez a kar Coligny admirálnak...

PIERRO. Levágta nyakát.

GUZMAN. Nem. Az utca közepén, midőn vérében fetrengene, nyakáról... elzsákmányolta a bársonypalástot. S pedig éppen akkor méltóztatott IX. Károly, francia király, a Bourbon-palota ablakából kilőni. A golyó fülem fölött süvöltött el. S tehát egy felséges golyó, mely nem talált, és egy admirális-palást, melyet én találtam meg! Minő csoda!!

BATTISTA és PIERRO. Csodák, nagy csodák!

GUZMAN *fölhevülve.* Alvarez - ismerem őt - elcserélné e palástért a villafrancai hercegséget...

PIERRO *közbeszól.* És pótlékul odaadná Inezt, a kedves nőt.

GUZMAN. Kérem, az nem valószínű! Ő dühös szerelmes és bösz féltékeny.

BATTISTA. De drága barátom, Kasztília gyöngye, vitéz lovag! Mikor láthatnók meg e ritkaságot? Zsinórai aranyfonalak, csatja rubin, ugye? Ah, hogy fog örvendeni az a bohó diák! Aztán nálam néhány palack érmelléki hever. Ön a szemnek s én a toroknak nyújtánánk élvezetet. A versíró pedig rímeket mondana Inezről, Katicáról, melyeket Cecil, a primadonna addig énekelne, míg utoljára Guzman lovag neve fénylenék, mint azon híres karbunkulus, mellyel éjszaka gyertya helyett lehet világítani a mesében.

GUZMAN *sóhajt.* Ezek álmok. Csak szép álmok!

PIERRO. Kivált az érmelléki palackok. Ismerem Battistát.

BATTISTA. Bárgyú! Neked fogalmad sincs egy rendezett háztartásról. *Guzmanhoz.* Nemes Lovag! Tervem miért volna kivihetetlen?

GUZMAN. Hát nem tudja-e, hogy engem Gergely diáktól nagy köz választ el, oly mélység, melyben a zsidó Abirám, a múlt héten, midőn a masinák megakadtak, elsüllyedhetett volna? Önnek, mint látom csekély világnézete van. Nem érti a párt eszméjét. Hja! Nem szolgált a ligánál. Barátom, soha se felejtse, hogy Giovane Senno - a mi karmesterünk - Báthory Boldizsár önnagysága részén áll. Gergely diák pedig a fejedelem

asztalánál mond verseket. Ő híres trufátor, de a kormány zsoldjából él.

BATTISTA. Mi közünk a párt viszályaihoz? Mi művészek vagyunk.

PIERRO. És Battista a közönség fölött lebeg - a kötelen; Guzman lovag alábúvik, mielőtt az események kezdődnek - a sűgőlyukba. Gergely diák akkor áll elő lantjával, mikor frigy köttetik, és a hőst magasztalni kell. Én pedig a művészek és műbírák közt sompolygok - szerepem közvetítő. Nekünk tehát éppen nem kellene ellenséges érzelmeket táplálni.

GUZMAN *megvetéssel*. Bajazzói bölcsesség!

BATTISTA. Don Guzman! Én a kibékítést magamra vállalom. Holnap önnél fogunk időzni, és szavamra, a diák balladát készíti!

MÁSODIK JELENET

A rendező előlép; az előbbieket

RENDEZŐ. A nép már gyülekezik. S önök? A zenekar egyenruhában. S önök? Sofronia kisasszony is, ki mindig elkésik, öltözködni akar. S önök? De, ím, a biztos őnagysága! S önök pazarolják a drága időt.

HARMADIK JELENET

Gyulai érkezik.

MINDNYÁJAN *leemelt fõveggel*. Üdv és szerencse a fejedelmi biztosnak!

GYULAI *Battistához*. Neked a második mutatványkor kell föllépni. Korán szedd rendbe magad. *Pierróhoz*. Fuss, és mondd meg Giovane Sennónak, hogy midőn a fejedelem érkezik, mint közelebbről történt, köszöntse az egész zenekar zenéje. *(Battista és Pierro távoznak, Guzman is menni akar, de Gyulai kezével maradásra inti.)*

RENDEZŐ. Nagyságos úr! Kötelességem jelenteni, hogy Sofronia kisasszony illedék elleninek tartja a mai ódon öltözetet, mely a reggeli pongyolához hasonlít, és egy erényes némben kényes érzését sérti.

GYULAI. Mily nevetséges kacérkodás az ártatlansággal! Mondd meg neki, hogy ő most nem a szűz Zsuzsánna, hanem Rahab, a Jerikói kéjhölgy. Tartsa magát szorosan szerepéhez. Különben jövő alkalommal Florinát léptetjük föl.

RENDEZŐ. Értem, nagyságos úr! *Távozik*.

NEGYEDIK JELENET

Gyulai és Guzman

GYULAI. Guzman, jer közelebb!

GUZMAN. Fejedelmi biztos úr!

GYULAI. Te minap a próbáról elkéstél. Be vagy vádolva.

GUZMAN. Alig várakozott egy rövid óranegyedet a társaság.

GYULAI. Tudod-e a szabályokban kitűzött büntetést?

GUZMAN. Emlékezőtehetségem csekély, azonban nagyságod kegye fölötte nagy.

GYULAI. Abba ne bízzál, sőt hozz, ha találsz, minél több mentséget elé.

GUZMAN. Azok sem hiányzanak.

GYULAI. S tehát?

GUZMAN. Én kasztíliai vagyok, oly vérből, mely sohasem vegyült a moriszkókkal, mi nálunk ritkaság.

GYULAI. S aztán?

GUZMAN. Én kasztíliai vagyok.

GYULAI. Ezt már tudom, de mentsd magad.

GUZMAN. Fejedelmi biztos úr! Esküszöm a compostellai szűzre, hogy Kasztíliában születtem.

GYULAI. De mi köze ennek elkéséseddel?

GUZMAN. A legtermészetesebb.

GYULAI. Hogyan?

GUZMAN. Mert Szászsebesben eretnekek laknak, kik inkább hisznek egy német barátnek - Isten bocsássa meg! -, mint öszentségének, a római pápának. Fehérvárra kellett tehát mennem meggyónni és imádkozni. Ezt hazám és őseim becsülete kívánta. A mise hosszasan tartott, és én rossz gyalogló vagyok. Lóhátra szoktam - mint tudatik -, a ligánál valék szolgálatban.

GYULAI. Barátom, mennyire emlékszem, igen csinos török faj volt alattad, s gyorsaságából ítélve hittem volna, hogy a határidő előtt két órával haza fogsz érkezhetni.

GUZMAN *zavartan, félre.* Ő látott minket. *Gyulaihoz.* Ah, nagyságod tréfálni méltóztatik. Hisz a szegény Zulima erkölcsös, és lassan mozog, mint a lajhár. Aztán egyik lábával vonított. Többnyire vezetnem kelle.

GYULAI. Úgy szívemből sajnálom kecses útitársadat. Ő oly élénknek látszék, mint Atalanta. S ki volt e némben?

GUZMAN *magában.* Nagy ég! Ha Senno megtudná, hogy a havasi rejtekből kihoztam nejét. *Gyulaihoz.* A napokban igen sok fehérréppel találkoztam. Mindig sűrögnek körülöm. Ah, midőn az ember öregszik, könnyen összezavarja az arcvonalat és neveket.

GYULAI. Talán segíthetek emlékezőtehetségeden. *Pénzt nyújt.* S ki volt e tündér?

GUZMAN *magában.* Most lázadj föl ó-kasztíliai vér! Tűzd ki zászlódat, spanyol büszkeség! *Visszavonja kezét.*

GYULAI. Csekélyled ajándékodat? *Több pénzt vesz ki.* Tudnom kell nevét.

GUZMAN. Nagyságos úr!... *Magában.* Úgy tetszik, nincs annyi bátorságom, mint a párizsi vérmenyegzőkor. Rajta Guzman! Semmi szívdobogás, semmi tétova! *Gyulaihoz.* Fejedelmi biztos úr!... *Fönnakad.*

GYULAI. Mit késel? *Egész erszényét átnyújtja.*

GUZMAN. Nagyságos úr...! *Magában.* Nyíltan Guzman, tartalék nélkül; ha szintén minden pillantása égő kanóc volna is, s te mellette egy puskaporos hordó, mely fedél

nélkül áll, és legott szilokra pattan... *Gyulaihoz, túlzó méltósággal.* Nagyságos úr! Ó-Kasztília, II. Fülöp trónja, az egész spanyol birodalom, Kelet-India és az Antillák megrázkódnának csömör és undor miatt, sőt, mit mondok, a mai színmű földre buknék, mint egy részeg ember, a masinák fönnakadnának, Jerikó fala a hét kürt szavára le nem dőlne, és a sűgőlyuk, mint egy hitvány űrgét, kidobna kebléből, ha én, ki spanyol hidalgó vagyok, és becsületes ősök véréből származtam, zsoldért aljas mesterségekre tudnék vetemedni.

GYULAI. Megörültél. Mit fecsegsz?

GUZMAN. Csak azt akartam mondani, hogy egy lovagnak a nőket védeni s nem áruba bocsátani kell; hogy társaságunkban egyedül Pierro ért a kerítés módjához; s hogy nagysád kegyes pártfogásába továbbra is ajánlom magamat.

GYULAI *szívességgel.* Balga ember! Te félreértettél. Ha tudnád... *(Ekkor a sorompók előtt kürt hangzik, és több vendég közelget.)* De majd még többet beszélünk együtt. *Kezet nyújt Guzmannak.*

GUZMAN *kétkedően vonja vissza karját.* Nagyságos úr...! *Alfonso közelget, Gyulai elébe siet.*

ÖTÖDIK JELENET

Guzman, magára

GUZMAN. Hol áll a fejem? Uff! *Megtörli homlokát.* Lélegzetem fojlik az erélyes nyilatkozat miatt. S hogy

tekintsem, mibe vegyem a baráti kéznyújtást? Ó, az udvaroncok tudnak színleni. Mosolyaik mögött gyakran fejlenek sötét és rémítő tervek... Guzman, mit cselekvél? Téged merészséged még tönkre juttat. Ah, e bátorság kimeríthetetlen forrás keblemben. Ezer csatorna vezeti az életbe. Szétömlik tetteimen, s mégis nem apad, nem akar kiszáradni. Átkozott bátorság! Most mit tegyek? Hálóba vagyok kerítve. Rettegek. Semmi kilátás. Minden oldalról veszély fenyeget. Kenyér nélkül maradtam. Előérzetben már kezdek éhezni. Gyulai úr bizonyosan kimozdít hivatalomból. Isten hozzád sűgőlyuk, színművészet, havi díj. S most béke uralkodik Európában... legalább mennyire én tudom, sehol sincs szükség oly jellemre, mely Ciddel egy csillagzat alatt született és bősz-bátor. S miért is valék oly merész; micsoda ördög sarkallt? Leittam-e eszemet? Ó, az erkölcs nagyon részegít!! Mit cselekedjem? Talán ha hallgatnék, ha az utóbbi fejlemények iránt közönyös volnék... Ah, Eleonóra! Ő úgy szerette a vén Guzmant, ápolta betegségében, fölsegíté szükségeiből, és soha ki nem gúnyolá. Kinek mondtam el százszor Alvarez történetét, és a vérmenyegző rémségeit? Ő mindig figyelemmel hallgatott beszédemre. S most veszélyek környezik. Csábítás, erőszak fenyegeti. Sok rosszat várhatni Gyulaitól, mert Zsigmond udvarában lakik, hol minden szobában és szívben - mint Pierro mondja - oltár van emelve a kicsapongás számára. Figyelmeztetnem kell Giovane Sennót. De ekkor tudni fogja, hogy neje Fehérváron volt. És rám támad, ki megszegtem tilalmát. Aztán ő indulatos és féltékeny: ha ingerelné Gyulait, még veszélyesebb tévegbe bonyolódnánk. Guzman, mindenképp nyakad török... Bátor vagyok, s mégis

gerincvelőig fázom. (*Giovane Senno a színpalak mögül közelget.*) Ah, jön! Most elő, bölcsesség! Világolj a kétség éjjelében, hogy égő gyertyád mellett a megfontolás okos tanácsokat írhasson... Igen, értesítenem kell Sennót. Azonban előbb fogadja föl, hogy mindenről hallgat, és meg nem támadja Gyulait. Ezt ő különben sem tehetné. Hiszen titkolja, hogy neje van! Nincs mitől tartanom. De az átkozott fehérvári út. Majd lehord. Semmi baj. A férfinak tenni és kockáztatni kell. *Giovane Sennóhoz:* Lovag, nemes lovag, egy szóra!... *Senno odaérkezik, s mindketten háttérbe távoznak.*

HATODIK JELENET

Sofronia egy szöglet-szobában. Előtte toalettasztal és ruhák. A kereveten hever Rahab szerepe és egy gitár. A szoba, kisdéd négyszög bástya, és a nőszemélyzet öltözködésére van szánva; rövid folyosója a színpadhoz vezet. Deszkafalai csinosan kifőstvék. Sofronia a tükör előtt áll félig öltözve, és szerepének hatásosabb részeit szavalja.

SOFRONIA.

Melyikért ver szívem? Achán-e vagy Khimat,
Kéért föláldozom hitemet s hazámat?
Kéért dülnek romba Jerikó falai,
S tűnnek keblemből a jobb érzés romjai?
Habzó vér, küzdő ész fejtsd meg kételyidet:
Szeretsz örvöngőn, de kettőt-e vagy egyet?

CECIL ki észrevétlen lépett be, s Sofronia monológját kihallgatta, énekli:

Guadalquivir partjain
Két lovag csatangolt:
Egyiknek lába sántít,
A másik púpos volt.
S mely botrány! Minő csoda!!
Egész tájék hirdeti,
Hogy a kecses Florinda
Egyiket sem szereti.

SOFRONIA. Cecil! Te nekem rossz nemtőm vagy. Azt a kevés élvezetet is, melyet silány szerepem néhol nyújt, megzavará pajkos szeszélyed. Már a színpadon mindig a sánta s meg a púpos lovag fog eszembe ötleni. S pedig halld csak, mit kell szeretőimről mondanom:

Minden név s cím, mit a szépség szótára ad,
Minden kép, mit egy hű dalnok kigondolhat,
A báj, mit művészkéz vászonra, szoborra
Önteni tud, illők Achán- és Khimatra.

Aztán, Cecilkém, így végzem magánbeszédemet:

Lány! ha szűd eszménye két hüvelybe szállott,
Két alakhoz csábít hasonló ámulat,
S ikertökélyekért ver benned minden ér:
Ki mondja meg neked, hű vagy-e, vagy ledér?

CECIL. Azt bizony, szép barátnőm, csak oly élhetetlen zárdalakozők nem tudják megfejteni, kik számunkra misztériumokat írnak.

SOFRONIA. De, kedvesem, te sem törted kis szőke fejedet igen sokszor a szerelem bölcseletén.

CECIL. Mert szívem kéretlen is mindenről felvilágosított.

SOFRONIA. S pedig azt képzeltem, hogy szíved, mint egy szilaj gyermek, csak játszik és soha nem tanul.

CECIL. Vetélytársam vagy-e, vagy barátnőm?

SOFRONIA. Mint vetélytárs, rágalmaználak.

CECIL. S igaz-e vádád?

SOFRONIA. S te nem volnál könnyelmű?

CECIL. Hogyan?

SOFRONIA. Nem pártoltál-e el a fejedelemtől?

CECIL. Neked csináltam helyet.

SOFRONIA. Ez lehetett kegy részemre, de nem volt hűség iránta.

CECIL *hanyagon dül a kerevetre, kezébe veszi a gitárt, mélán pengeti húrjait. Néhány akkord után énekel:*

Sík róna közepén
Áll a halom,
Benne eltemetve van
Egy fájdalom.
Hangja néha fölsívít,
Míg az éj fátyolt borít,
S csillag-lámpa világít.

Lásd Sofroniám, te is bűt okoztál nekem.

SOFRONIA *főlindulva*. Miért Cecil? Miért barátnőm?

CECIL *Sofroniához lép*. Tudod-e, hogy szövődött viszonyom Báthory Boldizsárral?

SOFRONIA. Nem, kedvesem, nem.

CECIL. Megérkeztem Olaszországból néhány hónappal előtted. Nem ismerém a szerelmet; de romlott emberek közt éltem. Tizenhat éves valék. Tavalý történt.

SOFRONIA. Igen, négy esztendővel vagy fiatalabb, mint én.

CECIL. De éltesebb vagyok érzésben, és fásultabb szívű. Hallgass meg.

SOFRONIA. Bizodalmad rokonszenvet fog találni keblemben, s bánatod iker-bút.

CECIL. Ne véd, hogy nagy fájdalmaokról akarnék szólni. Midőn Fehérvárra jöttem, Jósika udvarlásai vagy valami ismeretlen körülmények előnyeí rám vonták a közfigyelmet. Az ifjak bókoltak, a nők gyűlöltek, mámorban éltem. Nevem a „jégszívű tündér” vagy „a kegyetlen Zsuzsánna” volt. Még csak kacér valék. Azon időtájt a vitézi játékok igen divatoztak. A babért örökké Boldizsár nyerte el. Róla beszélt minden kör. Erdély legszebb ifjának tartották, s nálam sohasem volt. Sofroniám, te nem ismered szeszélyeimet, hiúságomat. „Mily deli bajnok! Kár, hogy lenge, állhatatlan, csapodár!” - így ítélt a tömeg róla. „Cecil, Cecil! Mért hiszed magad bájosnak, ha egy könnyelmű ember figyelmét még föl sem ébresztheted?” Ezt sűgá kába szívemnek, szellem-ajkakkal, a hiúság, egy hízelgő démon, kinél lehet az alvilágban sok rosszabb kedélyű, de kártékonyabb nincs. Kezdem használni Boldizsár ellen a tetszelgés fegyvereit érzés nélkül, de indulatos hévvel. „Cecil, te meg vagy alázva! - sóhajtá a néemberi gőg, hiúságunk ikertestvére - hisz ő tornán, templomban,

színpadon, dísztermekben rád sem tekint. Mit érnek nekem a többi udvarlók?” Elutasítám őket. Sötétté váltam, mint a Vesta-szűz. Terv tervet űzött agyamban, míg a szerep érzéssé és a játék irtózatossá vált. Én szerettem őt, sóvár szomszával egy letiprott, megvetett kedélynek. A szerencsétlen szerelem láthatárának végén a sarkcsillagok: bűn és örvény. Ah, Sofroniám! De minek e könny? *Letöröl egy könnycseppet.* Tudod: hivatásunk az élv, kiábrándulás és... kárhozat.

SOFRONIA. Cecilem, hová hagyod magad ragadtatni.

CECIL. Csak azt akarom még említeni, hogy egy rossz órában Pierro, a bajazzo, szobámba lép. Ismerem gyalázatos hivatását, s mégsem űztem el őt. Pierro őszinte és ördög volt: doncella - szől - kegyed szereti Báthory Boldizsárt, a fejedelem kegyedet. A lorettói szűzre, ez szép tréfa és könnyű kaland! Ma ön velem jön egy titkos hácsón az udvar kék kabinetjébe, ott véletlenül találkozik a fejedelemmel. Holnap a kémek megbeszélnek Boldizsárral, és ő holnapután sóhajtozni fog Cecilért; mert minden vágya: útját állani Zsigmond öfenségének s elorzani hőbbs tárgyat. Cospetto! Előérzetem kegyed fürtein már gyémánt diadémokat lát, s arcán érdekes sápadtságot: Zsigmond és Boldizsár ajándékait. Cospetto, jöjjön ön!

SOFRONIA *közbeszól.* Tudom e viszony utóbbi fejlődését. A fejedelem szeretett. Pierro jóslatai teljesültek. Boldizsár nem ismervén szíved titkát, kőkeménynek hitt. Azonban néhány hónap óta... s te boldog vagy-e?

CECIL *mélán.* Miért kérde?

SOFRONIA *gondolkodva lejt végig a termen, megáll Cecil előtt, és karját vállára teszi. Szereted-e még Boldizsárt? Szólj őszintén.*

CECIL. Félttem őt.

SOFRONIA. Talán ezen önös szó nem meríti ki kedélyed egész mélységét. Szereted-e?

CECIL. Becsületemet áldoztam föl érte.

SOFRONIA. Lemondhatnál-e róla kincsért, hiúságból, csábokért, félreértés következtében féltékenység miatt? Lemondhatnál-e oly viszony kedvéért, melyet megszentel az oltár, mely neked állást, neved adna, s óvná híredet? Tudnád-e megtagadni őt az egész világért? Felelj, Cecilem, őszintén.

CECIL. Minő kérdések? Melyik szív állott ki minden próbát? Szeretem őt.

SOFRONIA. Kész volnál-e érte meghalni?

CECIL. Mit tudom? Hű vagyok hozzá!

SOFRONIA. Figyelj, Cecilem! Összpontosítsd lelkierődet. Miután, mint látom, nem vagy oly szenvedélyes, hogy széttiporhasson a csalódás... egy titkot kell fölfedeznem. Bátorság, Cecil! Te reszketsz!

CECIL *megrázkódik.* Mit ábrándozol? Merev vagyok, mint a márványszobor és hideg. Egy pokol terhét tudnám vállamon fenntartani. Szólj!

SOFRONIA. Nem még. Te ingerült vagy. Arcod kipirult, kebled hullámszik, szemeid égnek.

CECIL. Tréfaság. *Közönyt erőltetve.* Nézz reám! Én hideg vagyok, mint az angolna. Tapintsd üteremet: az lassan dobog. Alig érkezik el a vér szívemtől kezemig, elbágyad a hosszas útban, mint a zarándok. Mondd ki titkodat. Közönyöm jégtorlasz, melyet a villám állandó tüze sem olvaszthatna föl. Nehéz hitű, nézz reám. Ugye, vonalaim a síriratnál hidegebbek? Mit késel? Kétkedel szavaimban? Kábaság! Tudom: Boldizsár hűtlenségéről akarsz regélni, s mégis oly csillapult vagyok, hogy rögtön elénekelhetnék egy vidor dalt a pásztorórák és hű szerelem édjeiről. Itt a gitár. Tégy próbára. De mondd ki titkodat. Barátnőm vagy, szólj.

SOFRONIA *magában.* Nem kellett volna e vihart fölkeltenem. *Cecilhez:* Ül mellém e kerevetre. *Cecil gépileg engedelmeskedik.* Még egész félóra van a színmű kezdetéig. Marad elég idő öltözködésre. Kedvesem, sápadt vagy! Űzd el aggodalmaidat.

CECIL *erőt véve magán.* Ha nem bízol bennem, beszéljünk Rahab szerepéről. Meg fogod látni, ítéletem mily szilárd, figyelmem mily erős. Te tán azt hiszed, hogy egy énekesnő nem tudja a színműveket megbírálni.

SOFRONIA *fájdalommal.* Minket kéjhölgyeknek neveznek. Bocsásd meg a büszke erénynek, mely soha kísérteteknek nem volt kitéve, kérkedékenységet. A te kebled tisztább, mint egy perie: a bűn fölötte csak sötét fátyol, mely eltakarja az ártatlanság hermelinszínét, de rajta keresztül lát az örökdő Isten szeme. *Elővesz egy billet doux-t.* Ismered ezt az írást?

CECIL. Nagy ég! *Ráfüggeszti szemét, arcáról könnyeket töröl le.* Hidegen. Báthory Boldizsáré.

SOFRONIA. Szerelmi vallomások. Tegnap adta át Pierro.

CECIL *magában*. Erőt, bosszú, erő! Megbocsátás: ti versenyző szenvedélyek, kiket még megnevezni nem tudok, adjatok erőt! *Sofroniához*: S ő téged akar elcsábítani? És a gyalázatos Pierro eszköz!

SOFRONIA. Holnapra kér légyottot. Este hét órára. Hol? Nem jut eszembe. *Fölemelkedik a kerevetről. Végigfutja szemeivel a szerelmi levélkét.*

CECIL *a gyanú kifejezésével*. S te ígérkeztél?

SOFRONIA. Akkor megmutattam volna-e neked a levelet?

CECIL *átöleli Sofroniát*. Testvérem! Védangyal!... Ó, e szív, e szegény szív!!

A rendező benyit.

HETEDIK JELENET

Sofronia, Cecil, Genga

GENGA. Sofronia kisasszony! A fejedelmi biztos úr...

SOFRONIA *közbeszól*. Azt akarja, hogy Rahabnak ne csak a szíve, de öltözete is kacér legyen. Jól van. Nincs mért több szót tenni e csekélységért.

GENGA. Ónagysága, mint tudós ember, buzgón pártolja a történeti ruhákat.

SOFRONIA. Természetesen. Három perc alatt kész vagyok.

GENGA. Örvendek.

CECIL *Sofroniához*: Nem vonlak el kötelességeidtől. Isten hozzád!

SOFRONIA. Találkozzunk még az előadás után.

CECIL *Gengának vállát verve*: Tartsa Isten önt, Áron vezér! Zöldelljen az ön életöröme, mint azon száraz pálca, mely kezeiben egy csoda által lombokat hajtott ki. Átmehetek-e a színkörön anélkül, hogy a tömeg rám figyelmezzon? Arcom oly derült, oly sugárzó, hogy tapsokat vonhatna magára. Megfosztanám Sofroniát nehéz szerepének díjától.

GENGA. Sok nép gyűlt már egybe. Menjen Cecil kisasszony a hátajtón ki, a színfalak végén. Térjen jobbra a torna korlátai felé! Ott senki sem nézheti. Ámbár megfoghatatlan e főszenység oly kecsekkel, melyeknek csupa látása is boldogít.

CECIL *megöleli Sofroniát, s távozik*.

GENGA. Mily derült lény ez a Cecil!

SOFRONIA. Ja! Csak az élet rózsás oldalait ismeri még. De, édes Genga úr, öltözködni akarok.

GENGA. Isten önnel! *Elmegy*.

NYOLCADIK JELENET

A színtértől baloldadra, népetlenebb helyen. Tiefenbach gróf, Lazintzky Szaniszló, Alfonso pater.

LAZINTZKY. Valóban a varmiai püspök s bíbornok ökitűnősége igen sok reményekkel kecsegtette a római udvart. Félek, hogy Erdély mostani viszonyai közt legjobb igyekezetem sem elégítheti ki a szentszék várakozását.

TIEFENBACH. Prágából én is teljes fölhatalmazást kaptam e tartomány visszacsatolása iránti alkuterv elkészítésre, noha, mint fájdalommal vagyok kénytelen tapasztalni, még a legelőlegesebb kérdések megpendítéséig sincs út törve.

ALFONSO. Semmi vád alá nem jöhetek, mert a Kongregációt rég figyelmeztettem a fölmerülő nehézségekre.

TIEFENBACH. Kétségkívül egyedül a főtiszteletű úrnak köszönheti Európa és a keresztyén hit azon idegenkedést Sztambultól, mely a fejedelem szívében kiolthatlanul ég. Vajha egész Erdélynek ez volna hangulata!

LAZINTZKY *közbeszól.* És mi nemcsak szép ígéreteket, hanem kötményt is vihetnénk el magunkkal!

ALFONSO. Miért kecsegtessem a lovag urat oly reményekkel, melyeknek a hideg számítású ember most csak csíráit láthatja?

TIEFENBACH. De a csírából virág, utóbb gyümölcs szokott teremni.

LAZINTZKY. Ha zivatar, dér vagy gondatlan kezek nem tiporják szét.

ALFONSO. Magam óvatosságáról felelhetek. A viszonyok hatalmát gondviselés kezeli. Higgyék el önök, hogy gyakran bajosabb egy ember szívét megostromolni, mint Rhodoszt vagy Korfut.

TIEFENBACH. De ön mester azon fogásokban, melyek a meggyőződést, mint rabot bilincselik a szónoklat diadalszekeréhez.

LAZINTZKY. A főtisztelendő úr kezében egy hosszú olvasó van, és a gyónószék. Hatalmas fegyverek!

ALFONSO. Körülményeink ekként állanak: Zsigmondra könnyen tudok hatni a vallás által, de Boldizsár fél a római császártól, kit Lengyelországban megaláztott. Aztán teméntelen bajt okoz nálunk, hogy amit az egyik rokon akar, a másik bizonyosan ellenzi.

LAZINTZKY. El kell láb alól mozdítani Boldizsárt.

ALFONSO. De Boldizsár csaknem oly hatalmas, mint maga a fejedelem. Részén van, alig valami kivétellel, az egész arisztokrácia. És még más tekintetet is mérlegre kell vennünk.

TIEFENBACH. Mit?

ALFONSO. Azt, hogy minden belviszályt közbevegyülésre használna a török.

LAZINTZKY. Szinán basa, a nagyvezér, vén ember, és hadakozásaiban szerencsétlen.

ALFONSO. De semmi cselnek nincs homlokára írva a kétségtelen siker. Boldizsár megmenekedhetnék a méreg,

tőr és pör elől, s egy szava Rikától Retyezátig hangzik. Jeladására fegyvert fogna ragadni a székely és a főnemes. Aztán miért tagadnám: Szalánczi, Geszti, Székely Mózes csupán portyázatokra alkalmasok; Bocskai még újonc; egyedül Báthory Boldizsár tud tábort vezérleni.

TIEFENBACH. Tehát mit cselekedjünk?

ALFONSO. Hiúságát nagy kegyekkel kellene lekötelezni.

LAZINTZKY. Talán nem kér a főtiszteletű úr aranygyapjút számára?

ALFONSO. Miért ne? Én gyűlölöm őt; azonban ily kitüntetés elősegítené célunkat.

LAZINTZKY. De e díszjel csak uralkodók mellére illik.

ALFONSO. Alba hercegnek hol fekvék országa? Ő is aranygyapjas volt.

LAZINTZKY. Alba II. Fülöp trónjához csatolta Portugált.

ALFONSO. És szigorú kormányzásával attól elidegeníté Németalföldet. Boldizsár egy határozott föllépéssel csaknem akkora tartományt köthet a keresztyén hit és az európai politika érdekeihez, mint amekkorát dobott Alba a terjeszkedési szomj örvényébe.

TIEFENBACH. Én páter Alfonso nézeteit helyeslem, és munkás leszek mellette.

LAZINTZKY. Az a római széknél ellenszenvre fog találni. Egyébiránt magam is kész vagyok csekély erőmmel Tiefenbach gróf törekvéseihez járulni.

ALFONSO. Támaszkodhatom-e a prágai biztos úr és a nemes lovag közbenjárásának sikerülésére?

TIEFENBACH. Mindenesetre.

LAZINTZKY. Én csak akkor ígérhetek kedvező eredményt, ha a varmiai püspök egész hatállyal lép föl; mert utoljára is III. Fülöp - ki ezen érdemjel osztogatásában óvatos szokott lenni - inkább fogad el tanácsot Rómából, mint bármelyik rokonától.

ALFONSO. A varmiai püspök nem vonakodhatik oly eszköztől, melyet a testvéri szeretet és országlati bölcsesség egyaránt javasol. Azonban tájékozásul még érintenem szükséges, hogy a római császár védelme alá menetelünket könnyíteni fogná a fejedelmi udvar kitisztítása. Mert mostan Zsigmond őfenségének kedélye ellenkező elv- és érzületek behatásának tétetik ki.

TIEFENBACH. Világosítson fel ön mindenről.

ALFONSO. A gróf és a nemes lovag ismerik Jósikát. Ő vállalkozó és dicsszomjas szellem. Önök tegnap találkozásnak Gyulaival is. Ez tudós ember, és eszélyes államférfiú. Kettőjük iránt viseltetik rokonszenvvel Báthory Zsigmond. Nekem ő néha eszközöm, azoknak barátja. Jósika még csak ajkaival illeté a hatalom kábító nedvének arany serlegét; Gyulai több versen kialudta mámorát. Továbbá ez a létező megóvására, az felforgatásokra van hivatva. Szerepük és jellemeik különböznek. Jósika a közügyekben vakmerész, a magánviszonyokban bátorságáról soha semmit nem hallottam. Ellenben Gyulai csekélységekért kockáztatja életét, de retteg a hazát óriás eredményekhez sikamló ösvényeken vezetni.

TIEFENBACH. Ezek szerint Gyulai a fényes porta részén van.

LAZINTZKY. És nekünk őt meg kell buktatni, különben a fejedelem a két kegyenc befolyása miatt szünetlen ingadozni fog.

ALFONSO. Tagadhatatlanul az eszély és országlati tapintat, az általam fölállított szempontból tekintve a dolgot, egyéb tervet alig javalhatna. - De más oldalról vizsgálván udvarunk helyzetét, úgy látszik, hogy Jósika elmozdításával is szintén célt érhetnénk, sőt félni lehet, hogy Gyulai bukása összezúzná Jósika hatáskörét.

TIEFENBACH. Minő tömkeleg ez!

LAZINTZKY. Mekkora ellentmondások!

ALFONSO. Néhány szó bonyodalmaink kulcsához fogja önöket vezetni.

LAZINTZKY. Kíváncsi vagyok e titokra, melynek megfejtésén eltompulna Oidipusz elmeéle is.

ALFONSO. Jósika miatt kezdődött és foly a fejedelem viszálya Báthory Boldizsárral. Következőleg: ha Gyulai bukik, kidűl a török párt egyik fő támasza, és Jósika eréllyel vezethetné a római császárral való szövetség felé ügyeinket; de útjába állana, és őt s terveinket bizonyosan széttiporná Boldizsár gyűlölsége. - Ha pedig másfelől Jósikát irtanók ki, ekkor Gyulai a palotában a török érdekeket képviselné ugyan, de szerencsecsillaga önként elhomályosodnék s kihamvadna, mert Boldizsár Zsigmonddal kibékíthető és a prágai udvar részére megnyerhető volna, s az ő befolyásával és hatalmával semmi kegyenc nem versenyezhetne.

LAZINTZKY. Azt gondoltam, hogy ily érdekes szövevények csak a prágai udvarnál szoktak előfordulni.

ALFONSO. A legkisebb állam ügyeinek vezetése is csaknem oly nehéz, mint a nagyé.

TIEFENBACH. S mit javall ön e körülmények közt?

LAZINTZKY. Hagyjunk szabad mezőt mind a két kegyencnek.

ALFONSO. Ekkor a fejedelem kedélye szüntelen hullámszerű, és mi a köztmenny aláírásakor sem volnánk bizonyosak teljességbe vétele iránt.

TIEFENBACH. Ismerem az emberi természetet. Két kegyenc össze nem fér. Valamelyik a másikat ki fogja marni.

ALFONSO. Ezt Rudolf öfelsége meg nem várhatná, mert ők egymást éppen nem gyűlölik, és Jósika még újonc. Gyarapodhatik évekig Gyulai mellett, s találhat becsszomja el nem foglalt hódítmányokat. Később természetesen kivátnék a halálos tusa. De az európai viszonyok s a keresztyén hit érdekei az események mesterséges érlelését teszik kötelességünkkel! Aztán ne feledjük, hogy a Boldizsárral való villongás - ha sokáig tart - török fegyvereket von Erdélybe.

LAZINTZKY *türelmetlenül*. Elkábul a fejem a sok analízis miatt.

TIEFENBACH. Mit tegyünk tehát?

LAZINTZKY. Megbuktassuk-e mind a két kegyencet?

ALFONSO. Az pazarlás volna a kegyetlenségben és kivihetetlen.

LAZINTZKY. Én kifogytam már a tervekből. Ön mindig óvakodó bölcsességétől várok tanácsot.

ALFONSO. Igénytelen nézetem következő: mondjuk ki egymás közt mint bevégzett tényt, hogy az udvart kitisztítani szükség, és valamelyik kegyencnek bukni kell.

LAZINTZKY. Jól van.

TIEFENBACH. Magam is „igent” mondok. De aztán mi volna megállapodásunk gyakorlati része?

ALFONSO. Bízna-e törekvéseim szilárdságában önök?

TIEFENBACH. Föltétlenül.

LAZINTZKY. Utasításomban a főtiszteletű úrhoz való ragaszkodás szoros kötelességemmé van téve.

ALFONSO. Így a csomó könnyen megoldathatik. Én a kitisztításra fel fogok hatalmaztatni. Szorgalmasan kémlelni fogom az események irányát és a viszonyok szövevényét. Midőn a cselekvés órája üt, egységet hozok az udvarba, és bukik valamelyik. De hogy biztosan léphessek, ígérjék meg önök, miként kívülem semmi palotai cselt a római kúria és prágai udvar mozgásba nem hoz. Továbbá fogadják fel azt is, hogy akármelyik kegyencet szemeljem ki a jó ügy áldozatául, a két hatalmasság nem fogja szabályaimat s tettemet megtagadni, sőt pártolja. Érzem, miképp ily igényt nem könnyű megadni, de a rendkívüli helyzet szokatlan bizodalmat tesz szükségessé.

LAZINTZKY. Áll köztünk ez alku.

TIEFENBACH *gondolkodás után*. Ön kívánságát kész vagyok teljesíteni, noha érzem a felelősség nagy terhét.

ALFONSO. Könnyíteni fogok én a gróf úr aggodalmain. Tudósítom a legapróbb eseményekről is, hogy meggyőződhessek, miként semmi eltökélésnek nem leendő rugója magános érdek vagy hajlam. Kezemben a fejedelem szíve, és a palota titkainak kikémlésére egy páratlan ügyességű ifjú van zsoldomban. Neki életterlen külsője van, de ravaszabb, mint az önök népmondáiban „Reineke”, a rókakirály.

TIEFENBACH. S minek hívják?

ALFONSO. Egyszerűen Gergely diáknak.

KILENCEDIK JELENET

Schröter és Mészáros. Később az asztrológ

MÉSZÁROS. Minő hollók ezek? *A biztosokra mutat, kik éppen búcsúznak, s míg Lazintzky a színkör népesebb részéhez indul, Tiefenbach a jezsuitával a tornahely felé távozik.*

SCHRÖTER. Tudja nemzetes uram, afféle király képei, kik adják és veszik az országokat, mint a posztót és kordovánt.

MÉSZÁROS *csóválva fejét.* Nem szeretem ezeket a cifra embereket, mert megjelenésük után mindig subsidiumot kell adni.

SCHRÖTER *közbeszól.* És dupla porciót fizetni.

MÉSZÁROS. Aztán a nagyurak rablani kezdenek.

SCHRÖTER. És a pápisták főlebb hordozzák orrukat.

MÉSZÁROS. Az még menne, de mustrára kényszerítenek minket.

SCHRÓTER. S a tisztviselők ingyen szállásért és fuvarért sarcolnak.

MÉSZÁROS. A moldovai s havasalföldi vajda mozogni kezd. Mi nemesek a határszélekre utazunk magunk költségén.

SCHRÓTER *közbeszól.* Aztán a burger a várfalakat erősíti, s kiköltözik szobáiból az úri nők kedvéért.

MÉSZÁROS. Mégis kend jól van, mert csak a zsebe szenved. De engem a fenyvesek közé hajtanak, hol a medve mellettem málnát eszik, a villám föl akar perzselni, az eső megfűröszt. Midőn alkonyodik, sátramát már ellopta a vihar, s lator szeszéllyel a hegyi folyam partharaszttjai közé szórta. Teringettét! - kiáltom elkeseredve, és kigúnyol a szirt visszhangja. Beestveledik. A távozó nap vörös sugaraival bosszant. Az irigy felhők szétoszlanak, mert tudják, hogy helyükbe nagyobb sötét következik. Éj vagyon. Ujjamat is alig látom. S ha látnék, annál rosszabb, mert minden világ az ellenség őrtüzére emlékeztetne. Zápolya Zsigmond alatt szolgáltam suhanc koromban, ismerem a havasok rémségeit. Elbágyad a fejem, talán nem félelem, de az álom miatt. Szunnyadni kell, ha szintén mellemre a manó ülne, és halántékaim körül prikolicsok garázdálkodnának. A hold kibúvik félkarikával, és sápadt sugara a fenyőágak zöldjein reszket. Mészáros, mit fogsz tenni, kérdezem? Sátortársam, valami kék darabont, ki Fehérvárott alázatos, de úrnak hiszi magát a határszéleken, mosolyog. Kiveszi condrája alól a szurok-

kászút, csahol és meggyújtja. Nedves avart s ágakat gyűjtök. Tüzet gerjesztünk; de gondosan fedezzük, hogy a kémelő láthatár el ne árulja. Ah, ágyainkat fösvény szirtoktól raboljuk, vánkösöm ködarab és moh-szakáll, takaróm farkasbunda, és üstökökre dér harmatozik. Otthon pedig ágyamban német zsoldos hever. Márta talán a pest mögött guggadoz. Szerencséje szegénynek, hogy vén. De midőn Zápolya Zsigmond szövetekezett a római császárral, akkor még fiatal volt. Azóta mi gyakran veszekedünk. Tatár hordja el ezeket a királyi képeket!

SCHRÖTER. Nemzetes uram! A burgerek is mindig rosszul vannak efféle csellembogok miatt. A „hoppmester” magához hivatja a városbíró, és így szól: Schröter, a szappanyos, megépítette házát. Belé, míg a portyázatok tartanak, egy nemzetes urat szállítunk feleségestől és hajadon leányával. Őkelme siessen négy lovával a nehéz ágyúk után. S ezen ingyen-szállásolás rövid vége az, hogy leányom, Lizi, megtanulja a piperét, s elfelejti a katekizmust.

MÉSZÁROS *sóhajt*. Rossz idők!

SCHRÖTER. És költségesek!

MÉSZÁROS. Aztán zivatarosak!

SCHRÖTER. És bűnösök!

Az asztrológ, ki e párbeszéd alatt lassan közeledett, de észre nem vették, most előlép. Öltözete szeszélyes, és bösz méltóság ül arcán. A nép félékeny tisztelettel tekint rá.

ASZTROLÓG. Mit kontárkodnak önök szerepembe? Minden időjóslat az én tartományom. Farkas István a démonok titkárja. Megkérdi Marsot, Jupitert és a

mikrokozmosz többi képleteit. A skorpió kedélyébe mérget csepegtet, és szemének metsző élt a nyilasok kölcsönöznek. A sápadt esztendők kitárják előtte veséiket és szívük álmát, hogy az emberiségnek elbeszélhesse a közelítő ínséget. Szava a vihardár visítása, s ha - midőn ő cseveg tükröző szélvészekkel - nem fognak az alkotmány deszkadarabjai a hullámokon táncolni, jele, hogy az egész hajó örvények közé merült.

TÖBBEN *kik összegyűlögöttek.* Rémitő bős ember!

ASZTROLÓG. Jertek hozzám az égi golyó s csillagrendszer kunyhójába, kik sejdíteni akarjátok, miként a mai napok után tatár fertőzteti-e nyoszolyátokat vagy német? Házatok meggyúl, és én előre tudom: hamvai közt fogtok-e égni, vagy üszkeín éhezni? Kristóf fejedelem halálakor négy Báthorynak ígértem sírt. Az egyik márvány kriptában fekszik: háromért reszketek!!

A NÉP KÖZÜL TÖBBEN. Ez szörnyeteg! Ez sátán!

MÁSOK. Jobban beszél, mint a vikárius és a jezsuita.

EGYIK *rémülve.* A kék darabontok közelgenek.

MÉSZÁROS. Távozzék kegyelmed.

SCHRÓTER *súgva.* Még ma meglátogatom. Miért szereztem vagyont?!

Az asztrológ lassú léptekkel elvegyül a tömeg közé. Ekkor kürt riad. Báthory Boldizsár jön Fehérvárról kíséretével. A csatlósok lándzsáikkal a színpad sorompójáig érkeznek. Giovane Senno sorba állítja a zenekart; néhányan vonakodnak, míg a nagyobb rész harsogva köszönti a főnököt.

MÉSZÁROS. Éljen Boldizsár!

Többen utána kiáltnak.

SCHRÖTER *magában.* Itt nem tanácsos sokáig szemetelni. Gyorsan eltakarodom. *Távozik.*

TIZEDIK JELENET

Gyulai Pál és Giovane Senno

GYULAI. Hogy merte ön kiadott parancs nélkül a nemzeti hadak vezérét oly tisztelgéssel fogadni, mely egyedül a fejedelem számára tartatik fenn?

SENNO. Azon udvarokban, hol eddig éltem, egy kevés hódolás a népszerű államférfiaknak még nem ingatta meg a kormányt. Nagyságod tudja, ily csekélység veszélyes-e Erdélyhonban? Florenzben, hol én tartózkodtam: a gonfalonierét néha a színpörökből meg nem éljenezők, és a kegyenceknek gyakran adtunk gyönyörűn kivilágított éjjeleken macskazenét.

GYULAI. Ezek oly visszaemlékezések, melyeket ön egyhavi börtön és hetenként három napi böjt után bizonyosan el fog feledni. *Int a székelő darabontoknak.*

SENNO *indulatosan.* Lovag! Vannak oly bűnök, melyeknek az ember hirtelen nevet sem találhat. Így példa okáért én néha vágytam elcsábítani a szép némbereket, de miután a gyönyör veszélyekkel jár, volt bátorságom életemet kockáztatni. Aztán... *A székelő darabontok körülveszik, és elfogják Sennót.*

GYULAI *a zenekarhoz*: A maestro első segédje fogja önöket vezetni. A fejedelem öfenségét - mint rendelésben adtam volt - egész zenével kell köszönteni. *Magában*. Ez a Senno megőrült a Boldizsár iránti rajongás miatt. *A maestro segédéhez*: Tartson ön szoros fegyelmet. *Magában*. Minő goromba vala Senno, s mily kábaságokat fecsegett. *A maestro segédéhez*: Minden botrányért felelős leend.

Gyulai távozik. A zenekar tagjai rémület kifejezésével tekintenek egymásra. Kik a tömeg közül e jelenethez közelebb állottak, suttognak, tudakolódnak. Néhány csóválja a fejét. A közsibongáson áttör: „Éljen Boldizsár!” - „Pszt!” - „Ne ingerkedjete!” - Egy erősebb hang kiáltja: „Éljen Gyulai Pál!” - Néma csend.

TIZENEGYEDIK JELENET

Az asztrológ és Gergely diák - suttogva beszélgetnek.

ASZTROLÓG. Jegyezzen fel ön mindent.

GERGELY. Csupa fül és szem valék.

ASZTROLÓG. Ki ne feledje a német és varmiai biztost, Gyulai úr tettét, Boldizsár népszerűségét, a meghasonlás és ingerültség jeleit.

GERGELY. A pártviszályokról íveket írok össze.

ASZTROLÓG. A tudósításokat, ha készen fognak lenni...

GERGELY. Átadom Ibran bej önnagyságának.

ASZTROLÓG. Mit beszél? Őt itt Márkházynak hívják, és az udvari őrsereg feje.

GERGELY. Négyszemközt említhetem saját nevén.

ASZTROLÓG. A levegő is elárulhat. *Az asztrológ menni akar, és Gergely tisztelettel búcsúzik.* Még egy szót.

GERGELY. Parancsára.

ASZTROLÓG. Mik közelebbről az udvarban fognak történni, miket az utcákon, a polgárok házainál, a nagyok palotáiban és a népérzülettől hall, másolatban tüstént közölje velem, hogy saját tapasztalataimmal bővíthessem: mert Szinán fővezérnek általános tudósítást szándékozom készíteni Erdély állapotáról.

GERGELY *hosszú arccal.* Ah, ez rettentő fáradtság. Mindig éjjel kell dolgoznom. Aztán a temesvári basa önagysága már nyolc hete nem küldi csekély hópénzemet.

ASZTROLÓG. Szívesen előlegezem önnek az illető összeget, s munkás fogok lenni, hogy míg e cselszövények tartanak, kettős díjt kapjon.

GERGELY. Szorgalmam is kettőzött leend.

Az asztrológ a tömeg közé vegyül. Lépései előtt sikátor nyílik a nép közt.

TIZENKETTEDIK JELENET

Gergely diák egyedül

GERGELY. A zecchinók csak gyűlnek, a szultántól Farkas István hordja számomra, a császártól Alfonso. Mindketten tiszta aranynak hiszik hűségemet. Gazdag fogok lenni, mert figyelmet gerjesztene, ha egy kockára száz „körmöcít” tennék föl; noha a félsz és remény okozta idegrezgések közt agyunkban a mámornak kellemetes vegye készül. Csupán az izgalom élet: tengés a többi. *Szünet után.* A pálya, melyen járok, sikamló. Zaj nélkül tovább állít a török, ha sejt valamit. A német sem szokott tétovázni. Természetesen bitófán nem fogok függeni, mert testem nagy felkiáltójel volna, mely figyelmeztetné a világesemények olvasóit bizonyos körök megvesztegetési rendszerére. De a bitófán végződik-e az emberi leleményesség az életerők kioltása körül? Nincsenek-e a természet tanárainak kezei közt oly üvegecskék, melyekben egy hüvelyknyi térre száz halál reked? S ki ne ismerné a toledói vagy damaszkuszi tör erejét banditakezekben? *Szünet után.* Méla eszme gondolni száraz koponyámra! Az sem mulatságos jelenet, ha egy cinteremben elássa a német, hogy néhány nap múlva a szemüregekből a pohos pondrók kinyújták kövér fejeiket. De utoljára is, ki gyönyörködne a másik lehetőség; midőn tudniillik a sztambuli börtönből kihozzák a halottat, jegyezzük meg, hogy e halott egy áruló kém, Gergely diák? A testet valami szerencsének - nyomorítsa meg az Isten őket - befektetik a Hellészpontba. Felette habok csapnak el, körüle halak. A tengerfenéken egy szirt kláris-ágya fogadja. A csontvázra kagylók ragadnak: a keleti gyöngy kincstárai. A mellcsontra egy elsüllyedt hajó drágaságaiból gyémántkereszt hull, és a szemüregekbe fényes karbunkulus. Ezek haszontalan dekorációk egy váz

számára. *Gondolkozik.* Azonban pályám nem nagyszerű-e? Én, ki Enyeden hat évig voltam gyermektanító, most mestere vagyok az eseményeknek. Titkos adataimból, mint fészkeből a sas, repül föl a szenvedély. A harangszót, mely egy nagy úr menyegzőjéről regél, lélekcsengettyűvé változtatom. - Kéjes az erő, a hatalom érzete, ha Ahrimántól jön is, s ha létezését a világ nem gyanítja is. Kellő közepén állok az eseményeknek. Manzanares partjain megindítok egy ezredet, és ugyanakkor Abidosznál egy másik hozatik mozgásba. Én, egyedül én tudom mindkettőnek célját, irányát, s hogy egy titkos hatalom, mint mágnes, összevonja őket találkozni és szétprátni. *Szünet után.* Majd midőn Európa súlyegylene kezem által mozgásba jön, Escorial és Szeráj, Prága és Sztambul, választást fogok tenni köztetek. Oda szegődöm, hol több siker virít és dicsőség. De agyam szédeleg e mélységek fölött. Lázassá válnak gondolataim. Vissza a jelenre, szilaj képzelődés! Ügyelj kém, figyelj Gergely diák, kutass a két hatalmasság számára! A nép közé. Add át álmaidat a magány óráinak. Tiéd most az élet, a zaj.

Kürt hangzik. A fejedelem dandára közelget. Jel adatik a készülődésre. A zenekar köszönti Zsigmondot. A vajda hívei éljeneznek. Néhány perccel később a fejedelem elfoglalja bársonymennyezetű ülőhelyét. A függöny emelkedik, és a misztérium elkezdődött.

Gyermekkoromban voltam egyszer Sebeshelyt. Visszaemlékezéseimben csak halvány, elmosódott, álomszerű képe él e tájnak. Úgy rémlik, Péterfalvánál vált hegyi természetet, sőt tán kétszáz évvel ezelőtt erdőpártából mosolygott ki, mint gyér lombok közül egy madárfészek.

Nemsokára találkoztam Sebessel, a gyors havasi patakkal. Szökdellt és csevegett, mint játszótársaim: csak derékban ölelé át medrének néhány komor szirtköveit, mert azok gögös és tar tetőikkel fölötte állottak a hullámenyelgésnek, a habtáncnak.

Később egy keskeny völgy nyitotta ki képcsarnokát. Közepén ezüstszalagként csillámlott Sebes ingatag tükre.

Annyit utaztunk még, mennyi elég a bölcsődal rímeire és egy gyermek-szenderre, mely fölött anyagondok örködnek.

Midőn fölébredtem, Sebeshelyt valék.

Talán nem csalódom, ha állítanám, hogy azon kicsiny kőháznak, hova megszállánk, tornáca a legjobb nézpontot nyújtja a tájék jellemének rajzára.

Előttem volt néhány igénytelen lak, alattam a Sebes, túl rajta a falu többi része. A házcsoportot szőlőhegyek szegélyezték, gyümölcskert-foglalvánnyal. Fölöttük erdő terjeszté szét zöld karjait. Ennek keblében, mint a beteg szív kamráiban, egy éles dobogás - fűrészmalomok zúgtak. Valahol, talán a szirttetőn, várrom állott. Ez a regényes kőhalom most csak oly borongó körrajzokkal kínálkozik

emlékeimnek, mint Amadis története, Brend vitéz árnyéka, Dugonics Etelkájának kecses termete, Kartigam siráma vagy ifjúkori álmom az örök szerelemről, melyet rég meghazudtolt a tapasztalás, és kinevetett az élet. Kár egyébiránt, hogy az évek eltörlik a szív kultuszát, és a hideg észnek csak egy álma van, s az is sivár, mert alaktalan tárgyról, élvezhetetlen gyönyörről regél, a temetkezés utáni dicsőségről! S pedig oly bajos ábrándok nélkül élni!! De ezek kitérések, s nem idetartoznak.

Sebeshelyt lakott Eleonóra, Giovane Senno neje.

S ki volt Giovane Senno?

Egy „aimable roué”, egy kellemes járdakoptató, ki betolakodik magas körökbe, társalog, csábít, szereti a szerencsejátékokat és párbajt, kiről már annyi arcképet adtak regényíróink, hogy csak korunk, mely a botrányokat inkább óhajtja - legalább olvasni -, mint a szívnemesítő események gyűjteményét, gyönyörködhetik benne.

Egyébiránt fölmagasztalt műveltségünk régóta hasonlít Flygare-Carlén Izabellájához, ahhoz a bűbájos néemberhez, kinek tündéri termete, legszebb gesztenye fürtjei és olvadékony kék szemei voltak, de arcán sápadtság, márványhomlokán aggály, vidor szeszélyei közt mélézat élt, és selyempilláin néha titkos könnyek égtek. - Izabella soha el nem fogadhatta és viszonzozhatta volna egy lelkes ifjú hő szerelmét; mert keblén terjedett az iszonyú s kevesektől sejtett nyavalya, a rák-kór. S miért is vegyítené ő a szív-éden ömledezéseihez egy kínos sorvadás undorító szagát?

Regényem időszakában a világviszonyok a hiú kalandoroknak csillogóbb pályatért nyitottak, mint most. Háborúk folytak a pogányokkal, a hitfelekezetek közt és örökösödések fölött. Tengeri hódítások kacérkodának azon nemével a képzelődésnek, mely tettekben keres költészetet. A fiatal szellemélet széttörve rozsdás bilincseit, melyek sokáig fogva tarták, eredeti és erélyes irányokban nyilatkozott. Kereskedelem, ipar és szabad intézmények a tekintélyesebb államokban oly magas fokra emelték a jólétet és vagyonosodást, hogy a fényűzés és élvezetvágy elég eszközöket talált szeszélyeinek kielégítésére; azonban a polgárosodás nem volt oly egyhangú, ikerarcú s hasonló színezetű és szokású, mint most. Nagyobb ellentétek mutatkoztak mindenütt, s általuk több anyag nyújtott a felötlőnek és regényesnek.

Giovane Senno, ki három földrésznek és minden égövnek iskolájában tanulta az emberi természetet ismerni, több kalandról beszélhetett volna Desdemonájának, mint Othello. És ő nem volt sem szerecsen, sem csúf; Antonius és a híres mór közt állott, azon határvonalon, hol a férfit felette érdekesnek találják, de nem - mi egyébiránt hasznára van - nőileg szépnek.

Azonban miért nem kérdik már olvasóim: ki volt Eleonóra?

Ah, a szegény Eleonóra! Ő oly lények közé tartozik, kiket már természetök, arcuk szenvedésekre kárhoztat.

Minek ez a magas, merész sugár termet, melyről a legjobb hasonlatosságot kimerítette a szent könyv, gyakran említvén Libanus cédrusát! Arcán ugyan nem

virítanak Sáron rózsái, de a liliom hószíne él. És e sápadt édelgő vonalak, e júnói homlok, ez az értelmes, nagy, éles, sötétkék szem, melyet a szenvedélyek néha csaknem szénfeketévé változtatni látszanak, meg a tartózkodó modor, melynek hideg lemeze alatt a rokon- és ellenszenv titkos küzdése forr - mindezek őt többé teszik egy némbernél, és szerencsétlenebbé.

- Ah, Eleonóra, mi, kik becsületesen és mélyen érzünk, lábaid előtt nem mernénk vallomást tenni. Te számunkra igen magasztos, igen túlvilági vagy, és sorsod többnyire az, hogy egy merész arszlán, egy Leone Leoni karoljon át, és sodorjon magával.

Szegény Eleonóra!

Békessi Gáspár Báthory István által Szentpálnál megveretvén, Erdélyből kivándorolt. Neki és a többi lázadóknak elvették jószágai. Szeremi Menyhért, Eleonóra apja, a pártütők közé tartozott. A prágai udvar rövid időn megvonta segélyét tőlük. Nyomor közt tengődtek, míg István lengyel trónra emeltetett. Békessinek végtére kihalt büszkesége. A lélekvád becszomján, az élet gondjai szemérmén erőt vevének. Üldözött társaival Lengyelhonba vándorolt, és zarándoki törődéssel térdeple a sokszor kigúnyolt és megsértett István király előtt, kinek véletlen fölmagasztaltatásában szintúgy, mint saját mostoha sorsában, az Isten ujját, a gondviselés ítéletét látta.

Báthorynak nem volt oka soha megbánni, hogy egykori ellenségeit palotájába fogadta, és kegyekkel tetézte, mert ezek hozzá minden körülmények közt híveknek

mutatkoztak, és az oroszok ellen folytatott háborúban a magyar fegyvernek becsületet szereztek.

Szeremi Menyhért zárkózó és visszavonultabb volt, mint társai. Ritkán keresé föl az udvart. Leányát a királyné kérésére sem adta a palotahölgyek közé, s Eleonóra a fővárosnak tán legszebb leánya volt, anélkül, hogy egy táncestélyen vagy fényes ünnepély alkalmával az udvarlók hódolásain - e csába tükörben - látni, mérlegelni és összehasonlítani tanulta volna előnyeit. A szépség - mert sorsa bálványoztatás, csalódás és kiábrándulás - azon arányban veszélyes önmagának, melyben másokat megkímélt. Rája, talán hogy nagyobb boldogságban ne részesüljön, mint a többi halandók, a fősvény gondviselés egy csoport szenvedésnek kezelését bízta, melyet ha mások közt kiosztani nem tud, maga költ el. Miután a kacérság tanítja meg a némbert ámitások által ismerni és kikerülni a csalódást, szánom azon lényt, kinek önzése kevesebb, mint kecsé.

Midőn Gyulai Lengyelországban István király temetésére érkezett, látta a gyászolók végetlen sorában, mint a hideg égöv hosszas szürkületén aurora borealist, megjelenni és eltűnni Szeremi leányát. Ez a kép benyomása egy kedves álmé volt, melynek rajzát, midőn felébredtünk, a hátrahagyott kebelsajgás juttatja vonalonként eszünkbe.

Minthogy azon rémítő történet minden részleteinek, mely regényem tárgyává vált, elég pontossággal után nem járhattam, még azt sem határozhatom meg, hogy mikor ő Senno nejét Guzman kíséretében találta, ráismert-e Eleonórára, kinek nevét sem tudta, vagy csupán másodszor érzett keblében oly hatalmas zajt és küzdést, minőt néhány évvel régebben?

De annyit mindenesetre a későbbi fejlemények ki fognak tüntetni, hogy Eleonóra sem a temetés alkalmával, sem most oly embernek, kit Gyulainak neveznek, létezését sem gyanítja. Különben is neki kevés érdekest nyújtott a világ, Senno szívéen kívül.

Első udvarlója e kalandor volt.

Eleonóra az öreg Szeremi visszavonultsága s még inkább saját társalgási modora miatt, melynek kedélyes kinyomatait egy hideg és parancsoló önérzet mindig fékezni látszott, aránylag kevés hódolatban részesült.

Azok, kik nem gyaníták, hogy a tartózkodás többnyire erős érzések leplege, szívtelennek hitték őt.

Mások e merengő szemnek, e márványfehér arcnak, ezen ingatlan vonalaknak csak művészi szépségeit tudák föllelni, és sajnálták, hogy a lélek nem vegyít az összhangzás közé életet, a szenvedély színt, a szellem kinyomatot. Midőn aztán egy perc hatalma, egy véletlen fölébreszté csalódásaikból, akkora távolságot leltek a világ és Eleonóra, az udvarlók divatos hódolata s ily némben érzése közt, hogy inkább merték volna Ízisz szobrát leleplezni, mint szívük titkát s érzelmeik rokonszenvét.

És Szeremi leánya már huszadik évét betölté, anélkül, hogy azon eszménykép, melyet a közönséges lények szilveszter éjén látnak, de az érzelmes hölgy soha lerajzolni nem mer, ámbár mindig szívében hord és álmaiban keres, megjelent volna. Eleonóra kezdé hinni, hogy számára a szerelem lótusza, mely száz esztendőben egyszer termi csodás virágait, zöldellni nem fog. S ő azon minden évi tenyészetel, melyet az érzések változó

tavasza teremtt, és a tapasztalás első dere elhervaszt, meg nem elégült volna.

Ekkor érkezék Lengyelországba Senno.

Az eléggé ismeretes vendégszeretet mellett is e kalandort inkább eltűrték a felsőbb körökben, mint befogadták.

Megjelent mindenütt, részt vett a legkiválóbb társaságokban, anélkül, hogy összeköttetését, mely emelé és fenntartá, valaki meg tudta volna nevezni.

A vitézi játékokon, a fiatal országnagyok szaturnáliáin Senno neve minden kitűnő jelenet közé vegyült.

A legszebb nők kacérkodtak titkon utána, és nyilván megtagadták őt.

Száz ember tudott beszélni egy-egy kalandot regényes pályájából, és senki sem ismerte életét.

Ez hallott valamit egy condottieréről, ki az olasz pártviszályokban szerepet játszott, és Sennónak nevezték; az ismert bizonyos fiatal bajnokot, ki István királynak muszka táborozásaiban kitünteté magát, és kalandorunkhoz meglepőleg hasonlított.

Az udvar török követje, ki erdélyhoni viszonyok elintézése végett sokszor fordult meg Sztambulban, fölötte dicsért egy dragománt, kinek fáradozása vezetett leginkább célhoz, s ki archasonlatosságából ítélve, ikertestvére lehetett kalandorunknak; míg a római birodalom teljes hatalmú biztosa magasztalta dicséretes szolgálatait valami mozzlim szökevénynek, ki a haditanácsnak a szultánok erejéről hiteles adatokat szolgáltatott, s ki neki mindig Senno lovagot juttatja eszébe.

A kislár-agassinak - a fekete rabok fejének - védence örökké készült följelenteni valami gyaurt, mert a cadinok - fő háremhölgyek - füzéréből egy még ép klárizst¹ szöktetett el. A titkok kezelői bűnösnek Sennót gyanították volna, ha nem hallák, hogy csaknem ezen időről szól egy Perában lakó franknak követelése, ki talán tévedésből elcsábított nejéért Sennóval való párbajra tisztességes okot keres.

Az ifjú patríciusok közül az, ki múlt télen érkezett meg Florenzből, a művészetbarátok körében oly alakú maestrót talált, mint lovagunk, de gyakori botlását az arcismeretben szívesen megvallá, miután barátja közelebbről látta Velencében Sennót, és tisztelé, mint a tízek legtekintélyesebb egyéneinek asztaltársát.

Ily adatok külön tekintve homályt borítottak kalandorunkra; együtt pedig őt regényes fénybe állíták.

A némbereknél egy jellem titokszerűsége gyakran érdekesebb, mint kétségtelen jó híre.

Eleonóra - noha ritkán vett részt a fényes ünnepélyekben - értesülve volt azon hangulat felől, mely az idegen lovagot keresé és kerülte.

Ő bírt annyi őszinteséggel, hogy e kétszínűséget, e küzdéseit a rokonszenvnek az illedelemmel, bélyegző gyarlóságnak tartsa, és élt keblében annyi rajongás, mely kiszínezzé a némberszív vonzódását egy regényes sorsú ifjúhoz.

Miként történt Senno közelítése hozzá, nem tudom.

¹ Így nevezik Sztambulban a meg nem támadott női erényt.

Az idegen rövid idő múlva Eleonóraért széttépte viszonyait. Csak neki élt, csak érte sóhajtott.

Tapasztalta-e Senno, hogy legérdekesebb modor egy némbor meghódítására, ha érette mást áldozunk fel, s hogy a szerelem istennője gyakran - mint a büszke Tullia Servius testén - összedúlt kötelességeken, a legyilkolt kegyeleten át lép trónra? Ezt elhatározni alig merném.

De másfelől világért sem állítanám, hogy Eleonóra udvarlója őszinte szenvedély miatt taszítja el magától régi viszonyait, mert azok egy nyugtalan kedélynek, mely inkább téved, mintsem valakihez ne ragaszkodjék, voltak faragott bálványképei; míg ellenben mostani szerelme a szomjú kebelvágynak sokáig keresett, de későn fellelt élő istene lőn.

Az eddig elősorolt homályokhoz még mások is járultak, melyek iránt olvasóimat fölvilágosítani nem tudom.

A vén Szereminek jóváhagyása vagy átka kísért-e Eleonórát oltárhoz; az apai megegyezés vagy titok csatolta-e sorsát egy kalandoréhoz; a szertartások pontosan teljesítve valának-e, vagy belőle csak annyi, mennyiből a zaklató lelkiismeretre neme a megnyugovásnak sóvároghat? Általam föl nem leplezhető kérdések.

Továbbá Guzman rettegéseiből láttuk, hogy Giovane Senno bőszt féltékenységgel őrzé nejét. Ez a hő szívnek volt-e érdekes gyarlósága, vagy blazírt s elványolt indulatnak mocskos önzése: ki mondhatná meg?

De az kétségtelen, hogy Eleonóra imádta Sennót, mert az övéhez hasonló jellem megjutalmaztatva és csalódva

örökhű. Nála változékonyságról nem, csupán mellékes dolgok, apróságok felől lehet szó: egy egész élet örömről, egy egész élet kínjáról.

Szép éj volt.

Barbara, a maestro nejének öreg dajkája, sárga, lapos, beredőzött arcát még oly tisztán tartá az álom nyomaitól, mint imádságos könyvét - melyben kiszárított négylevelű füvek jelölték ki a nyugtatóbb lapokat - minden megtüremléstől vagy mocsoktól.

Eleonóra aggódott.

A hold tündér fényt vetett Sebeshely bérceire, a keskeny völgyre, a hegyi patak nyugtalan tükrére, a falu házsorai közé, egy magános dombra s azon kicsiny szobába, melynek ablakát Barbara kinyitotta.

Túl volt az idő tíz órán.

Az éjnek az a rejtélyes z sivaja kezdődött, mely szellemsuttogáshoz hasonlít, s melyről nem tudhatni: halljuk-e vagy képzeljük?

Eleonóra gyakran tekintett ki az ablakon. Szemei tisztán kivehették a falu emelkedettebb részeit, a szőlőhegyeket, azon gerinceket, melyek a havasi vidék kapuit alkotják és a sivár szirteket. De a Szászsebesre vezető út csak néha merül föl, s a láthatár arcán valami sötétebb folt gyaníttatá Péterfalvát, és néhány pásztortűz jelölt tájékozási pontokat azon tér körül, hol Jerikónak ostroma adatott.

Eleonóra elfojtá lélegzetét, hogy az éj neszébe vegyült hangokat megkülönböztesse, de legfeljebb a bércei

pataknak suttogása egy malomkerékkel vagy a szírtarabokkal, tört ki a halk zivajból.

Semmi lódobogás.

- Két órája már, hogy feljött a hold, és Senno nem érkezik!

- Ej, kis nyugtalan báb - szóla Barbara, meggyújtván az éjjeli lámpát, mely régóta elkészítve állott az igénytelen vetkezőn, hol egy kerek tükör, egy ércmedence, két serleg s valami apróságok, melyek keveset folyhattak be a női szépség emelésére, tévék a piperének minden eszközeit.

- Miért késik ő?

- Szemem fénye! Nem jött-e Senno úr tegnapelőtt éjfél után haza? Szent József és Mária, mily nyugtalan vagy!

- Akkor tudtam, hogy barátai mulatságra hívták.

- Boldog Szűz - válaszolta a dajka -, hát jelentette-e előre neked, mikor Florenzben három éjen kimaradt? Mondotta-e, hogy szerelemitelt kapott Biancától, attól a táncos leánytól? Verje meg az Isten őfelsége Biancát!

- Megörültél-e Barbara, hogy ily költeményekre emlékeztetsz - szólott haragosan Senno neje.

- Mind a százötven gyöngyét leimádkoztam olvasófüzéréremnek - erősíté Barbara -, hogy az Úristen oltalmazzon meg a rágalmazástól. De Bianca mégis boszorkány volt. Ifjú és boszorkány.

Eleonóra csüggedően hajtá fejét egy dívány vánkosa.

Barbara fölkel a fakerevetről, kiigazítja a mécs hamvadó belét, levonta az ablakfüggönyöket. A kirekesztett hold csak félig deríté föl átlopott sugaraival a maestro nejének halvány vonalait.

- Madonna - sápítja Barbara -, te nyugtalan vagy. Mindig mondtam nemzetes Szeremi úrnak, kit a bölcs Isten vigasztaljon, hogy a kis Elli igen sokat hallgat, igen csendes. Belőle még síró és tüzes nő válik. Én három férj után nem búsultam annyit, mint te a maestróért.

- Kétkedtem-e valaha Senno hűségében? - tudakolta Eleonóra, karjával támasztva hófehér arcát. Sötét fürtjei lebontakoztak.

- Szent Cecíliára! Minden férfi ámit.

Az ifjú nő összevonta pongyoláját, és elfedte az alabástrom vállat, melyen megrészegült volna a kémlő vágy, hogy álmodják végetlen éden közt örök élvől és örök szomjóról.

- Elütötte-e a tizedet?

- Signorám, csak most - válaszolta Barbara.

Eleonóra gondolkodva sétált a kis szobán végig.

- Lásd - szólt diadalmas hangon -, a színműt és mutatványokat nyolcig el nem végezték. Férjem tapsokat nyert, ezt megszokás köszönni. Búcsúzenével kellett elkísérni a fejedelmet vagy Báthory Boldizsárt. Guzman lassan nyergel. Szászsebes ide sokkal több egy óránál. Ő még nem késett, tizenegykor sem.

- Szemem fénye, miért aggódol hát?

- Az embert meglepi az unalom, s utána az ábránd. Jer, Barbara, beszéljessünk!

Szellőár rohant a szobába, a könnyű függöny hullámozásnak indul, a mécs vörös lángja szaggatva lobog, az égen és a hold arcán át néhány gyér felhő vitorlázik.

Barbara betette az ablakot.

Eleonóra viszont a kerevetre dőlt. Az agnő pedig egy törpe széket, csaknem lábzsámolyt vont elő, s oly közel helyezte, hogy midőn ráült, hideg vázkezeit Eleonóra karján nyugtatta, míg fakó szemével a tündérszép és szenvedő arc liliomán csüggött.

- Kis bábom, énekeljek-e neked egy legendát? Azt, mely mellett gyakran aludtál, midőn a bölcsőből már kinövélt, és ágyba tettünk. Jézus, mint siet az idő! Akkor több versen mondtam Szeremi Menyhért nagyuramnak: mily szépen pihen az ágyban Ellink! Boldog Szűz, minő menyasszony válik belőle! Menyasszony? He! He!

- Nem vágyom e legendára - válaszolá a nő szórakozottan.

- Beszéljek-e egy regét a pásztorleányról, ki a kecskéket fejte, de gyémánt pártája volt? Ezt akkor hallám, midőn Máltában mulattunk és pénzünk elfogyott. Te nem akartad gyönyörű rubinjaidat zálogba vetni. Szívem gyöngyháza, mondjak-e egy mesét?

- Minden ékszer anyám hagyománya és szent ereklje volt. Ne beszéld el e mesét.

- Lelkem virága - folytatá a dajka, kinek gondatlansága minden előreszámított kínzásnál metszőbb volt -,

szavaljak-e oly verset, mit Rajna partján holdvilágos éjeken hallék. Te szép vagy galambom, fölötte szép! De rímeim villikről szólanak, kik bájosak voltak, mint Titánia, azonban a lakodalmi tánc után elhervadának. Ők most a szerelem lelkei és gyilkolnak! - Énekeljek-e a villikről?

- Hallgass, Barbarám - esdekelt Eleonóra -, mert gondolataidat a véletlen most mindig feketébe öltözteti. Én akarok neked fecsegni. Rég elütötte a tízet, és Senno nem érkezik. Ugye meg fogod várni őt?

- Éjfélig is, kincsem - erősíté a dajka.

- Leánykori érzéseim s énekeim jutnak eszembe.

- Zengd el, szemem fénye a dalt, melyet akkor hárfád legtöbbször kísért.

- Melyik volt? Igen, tudom már. De el ne szunnyadj! Félek magamban. A hold szerfelett világít. Mintha sötét titkok fölött égetne mécsset, és kideríteni akarná a sejtések járatlan ösvényeit. Tartasz-e valamit a sejtésekről? Ugye nincs még tizenegy óra?

- Nincs, vérem gyönyöre, nincs még tizenegy. Te bátor valál, midőn banditákra kellett tüzelni, s midőn öszvéreink a havasok mély üregei előtt elbotlottak. Miért félsz most?

- Igen, apám átkát is merészen hallgattam ki, mikor Senno igényeit megcsalni nem akarám. Most remegek. Nem hallasz-e lódobogást?

- Kis babám, csak a Sebes zúg.

- Ne figyeljünk hát e csalárd hangokra - sóhajtá Eleonóra.
- Ügyelj, mert leánykori dalaim közül éneklek.

Barbara majd a szép ajkakon, majd a rezgő hárfahúrokon pihenteté szemét.

Eleonóra egy románcot énekelt. Szövege következő volt:

„Fiora, légy te nőm, irigylett dús ara!
Figyelni száz rab fog szemed parancsira.
Váramban száz ős-kép, arcukon méltóság.
Termimben száz kard függ, damaszki acélok,
A nyert csaták sötét vérrozsója rajtok.
Szögfürtid ékszere egy kirablott világ.”
- Így a várgróf. Fiora
Nem hallgat e gögszóra,
S könnyű dal kel ajkaira:
Tralla, tralla, tralla.

„Fiora, légy te nőm, bájos, ingeres nő!
Szép pünkösöd-alkonyra essék a menyegző.
Szikomor árnyiban liljom-ágyat vetek.
Magasan áll lakom márvány oszlopsora.
Alapját csapkodja tengerhab tábora.
Elől szép láthatár s ábrándos szigetek.”
- Esd a kéjenc. Fiora,
Bár vére föllángola,
Nem hajlik e csábokra.
Tralla, tralla, tralla.

„Fiora, légy te nőm, kedélyes hű ara!
Fűzze érzetünket egy rövid nász-óra,
Testvér-kín és öröm szellemkarjaira.
Ha szíved elborul: mért nekem az élet?
S ha engem bú gyötör, ne élvezz kéjeidet!

Egy sors szövötteke lánghoz utunkra.”

- Szól az ifjú. S Fiora,
A hű kedély dacára,
Míg mosoly száll ajkára,
Zengi: tralla, tralla.

„Fiora! Légy mátkám!” - álom-e vagy való?

Zengett a magasból egy édes légi szó.

Az ég szép képletek bűvös csarnoka lett.

A zárda ott lebeg - délibáb játéka -,

Sötét folyosója, csillámlik ablaka:

Kúpján a szent szobrok és egy érc-feszület.

- S a szép leány, Fiora

Egy ábránd légszavára

Szörnyűt ölt magára.

Tralla! tralla! tralla! -

- De téged e románc eluntatott. Arcod kedvetlen. Mi bajod? - kérde Senno neje, letevé a hárfát.

- Sötét vagyok, bűm holdvilága, igen sötét! Deríts föl.

- Barbarám, hogyan adjam vissza neked az örömet?

- Mondd, kis babám - szóla Barbara, megfogván növeltje kezét -, hogy te okosabb voltál Fioránál, midőn zárda helyett Sennót választottad.

- Mi a világ, dajkám, szíven kívül? Mi az élet szerelme nélkül? S mégis... - Itt megszakadtak Eleonóra gondolatának fonalai. Felszökött a kerevetről, márványarcát szokatlan pír elevenítette. Lélegzete sebes lőn, és mellét emelte. Szemének kék ege sugarakat szór, s mintha meg akarna égni, elfeketül. - Nem hallasz lódobogást?

Barbara az ablakhoz ment. Figyelt és kinyitotta tábláit.

A szél suttogni kezdte, s elnyomta Sebesvíz szerény zúgását.

A dajka füléhez tevé kezét, s fölvidulva szólott:

- Igen, Senno úr jön.

Eleonóra már kétkedőn csóválta fejét.

- Hiszen lódobogást hallok - erősíté Barbara.

Az ifjú nő nem válaszolt.

- Közelít - kiálta a dajka.

Eleonóra megmozdítá nyakát azon helyzetből, honnan egy művész a figyelem szobrát személyesíteni tanulhatta volna.

- Más ló járása, idegen kéz vezetése - sóhajtá.

Barbara az ajtóhoz sietett.

Néhány másodperc s belép Guzman, reszkette a híves éj vagy szenvedély miatt. Tudósításait gyaníthatják olvasóim.

4

Gyulai elfogatási parancsából, mely kezdetben rendőri fenytésnél többnek nem látszott, nagy események fejlődtek ki.

Az idegen műlovagok, zenészek és alakosok sokkal inkább el voltak kényeztetve, hogysem Senno börtönzését testületi mocsoknak ne tekintsék.

Különben is ők a maestrót lángésznek és patríciusnak tartották, kit születése és szellemereje a többiek fölébe emelt, s e vándortársaságok büszkeségévé tön.

Kedélylázító körülményül szolgált még az, hogy midőn Gyulai a kék darabontoknak parancsot adott, már a színészek a színfalak közt s öltözködő szobáikban voltak, s ennél fogva, nem hallhatván Senno gorombaságait, melyek az elfogatást előidézték, a zenekar fonák tudósításaiból oly meggyőződést merítettek, mintha a kedvelt maestro csak azért záratott volna börtönbe, mert Boldizsárt zenével köszönté, s mert Gyulainak érdekében fekszik, ártatlan áldozatok árán is, örökké távol tartani a fejedelem szívét Boldizsártól, a közel rokontól, kinek - megbékülés esetében - magas tulajdonai és népszerűsége minden kegyencek szerepét fölöslegessé tenné.

Genga, a misztériumok rendezője, természetesen fölvilágosíthatta volna társait legalább az iránt, miként Gyulai keményen megtiltotta, hogy a maestro a fejedelmen kívül akárkit zenével fogadjon: de Áron vezér Sennónak kebelbarátja lévén türtőzteté fecsegési hajlamait, és szintúgy csodálkozott a rémítő merényen, a hallatlan zsarnokságon, mint a többiek.

Sennót tehát a művészek és alakosok vértanúnak tekinték, ki fején politikai rokonszenvéért az üldöztetés töviskoronáját hordozza.

Idejárult az is, hogy ez idegen kalandorok, noha köreikből a legkiformáltabb példányait mutathatták föl az

erkölcstelenségnek és aljasságnak, mindazáltal nálunk mindig kivételi helyzetben képzeltek magukat, és talán még a bajazzo is az európai népjogok sérelmének hitte, ha csínyeiért erdélyi hatalom és nem a távol levő genuai, florenzi s velencei ragadja nyakon.

Ennyi ál-ok és alaptalan vád természetes következése volt, hogy a művészek határozottan kinyilatkoztatták, hogy addig, míg Senno szabadon nem bocsáttatik, semmi esetben föl nem fognak lépni, és a fejedelmi udvarral kötött szerződéseiket megsemmisültnek tekintik.

Ily eltökélés a palota viszonyaiba avatottak előtt nem látszott veszedelmes merénynek; mert ki Zsigmond öfenségét közről ismerte, tudta, hogy ő inkább szereti az alakosokat, mint tanácsosait, a színpadot, mint a hongyúlést, a műlovaglást, mint a katonai szemlét és az élvezeteket, mint a kormányzás gondjait.

Továbbá mindenki már régóta suttozta azon mély és óvatosan elleplezett titkot, hogy Sofronia - az első színésznő - a fejedelemnek, Cecil, a primadonna pedig Báthory Boldizsárnak kéjhölgye. S ki hozta volna kétségbe e szívkirálynők hatalmát?

Egy körülmény tette ingataggá a sikert. A tömeg tudniillik elégületlen volt. A fehérvári polgárok és a köznemesek megjelentek ugyan a szászsebesi téren, s végignézték a mutatványokat, de otthon a művészetet léha időtöltésnek, ellenben az általa megszorított közöltségeket nyomasztónak találták. Több versen emelkedett tehát panasz-szó az „élődi” idegenek ellen, s a fejedelem fényűzési hajlama Boldizsár pártjának kétségkívül erős lendületet adott.

Azonban mindenki csodálkozására Senno elfogatása után rögtön megváltozott a közvélemény iránya.

Mészáros őkegyelme és társai teli torokkal kiabálták, hogy Boldizsár ellen összeesküdtek a németek, a titkos jezsuiták és a többi pápisták. Ő hiteles forrásból tudta, hogy az udvar az egész pártot tűzzel és vassal ki akarja irtani. Sennón kezdették az elfogatást, hogy a vérjelenetekhez lassanként szokják a közönség. A főurakra csak később fogják kezeiket tenni a kék darabontok, miután megpuhul a visszahatás.

Ez izgatás összecsoportozásokat szült.

Senno jónak látta betyár szavairól elfelejtkezni, és minden kiáltandó szenvedéseit Boldizsár ügyével kapcsolatba hozni.

Egy rövid levél keringett a nép közt, melyben maestrónk önkény martalékának festé magát, és a főhadvezér iránti rokonszenve miatt életét sok üldözésre kitérítettnek sejt.

Ő tudniillik e szerep révén remélte legkönnyebben megszabadulást.

S különben is jellemének egész lényegét a regényes kalandok és dicsőség utáni sóvárgás alkotta.

Senno huszonnégy óráig gályát vont volna, hogy két percig megtapsolják. Ő most is visszanyomta féltékenységét, feledé Eleonórá, s nem találta sötétnek a börtönt, miután hallá, hogy nevét a nép ajkaira vette.

A tömeg saját zajgásától megrészegült.

„Éljen Boldizsár!” - kiáltá az egyik csoport. „Éljen a fejedelem” - válaszolta rá a másik.

A kék darabontok kitisztították az utcákat.

„Meg kell szabadítani Sennót” - suttogák többen, és Gyulai kénytelen volt a maestrót, kit csak néhány napi fogsággal szándékozott fenyeíteni, nagyobb botrányok kikerülése miatt, fegyverekkel körülvétele az udvari örök kezébe szolgáltatni, és Márkházy fölügyelése alá vetni.

A láthatár e villanyos szikráit egy történet villámlásokká, a szelet viharra és az esőt fellegszakadássá változtatta.

5

Földszint, a fejedelmi udvar egyik szöglet-szobájában lámpa ég, de rézvörös fénye mindinkább tűnik a láthatár növekedő derűje miatt.

Gyulai Pál - kinek dolgozó-terméből csillámlott a virrasztási olaj a szürkület közé - lehangolt kedéllyel ül pergamen tekercsek és könyvek mellett.

Pongyolája keleti, mert az erdélyi urak öltözetén már látszott a török befolyás, noha még annyira nem harapódzott el, mint félszázaddal később, midőn a fejedelmek és főnökök hajukat is - néhány üstököt kivéven - leberetválták: mi rendkívül nevetséges majmolás volt, mert aztán turbánt, mely a tar koponyát künn és benn egyaránt fedje, hordani nem akartak.

A kegyenc e reggeli pongyolája bő és kényelmes szabásával nyugtalan mellet takart, hol a különböző

érzések igen összeszorultak, s mint azon tagok, melyeket nagyon szűk páncél fedez, elzsibbadtak és sajgottak.

Eddig reggelenként - midőn még Jósika éhes becsvágya szintúgy, mint Alfonso kétkedékeny fontolgtatásai, tervek helyett az álmisten sötét képleteivel tusáztak - görög és latin műveket olvasott, magyar történelmi okleveleket vizsgált, olasz költők lágy rímei által hozta érzéseit szelíd hullámba, vagy ha szelleme merésszé lőn, asztrológiai kísérletekben, az alkímia tégelyei közt s Platón utódainak homályos irataiban talált nagy igazságokra és nagy csalálmakra.

Néhány hajnali órát örökké ily foglalkozásokra szánván, hosszas gyakorlás következtében sikerült neki szigorúan különválasztani az irodalmat a közélettől, s egy bűvárkodó bölcs és erélyes államférfiú gyakran meghasonló szerepeit összhangzásba hozni.

Mihelyt tudniillik a nagyvilág kilépett a hálósobákból, Gyulai mindig félbeszakította tanulmányait, pontosan teljesíté tanácsosi kötelességeit, ügyelt az ifjú fejedelem szeszélyeire, több függetlenséggel, de annyi gyöngéd érzéssel és éber gonddal mint Jósika vagy Bodoni, résztvett a vitézi játékokban s palotacselekekben, és szakított magának időt vagy egy szerelmi kaland lengéseire vagy egy szívviszonynak reményből és csalódásból szőtt ábrándjaira.

De midőn rövid pihenés után az ágyvánkosokról pongyolába veté magát, és íróasztala mellé ült, már feledve vagy fékezve voltak a szórakozást okozható befolyások, s bírt annyira uralkodni kedélyén, hogy az éj

álmai közé temethesse azon salakot, mely a közéletből hátramaradott, és zavarhatta volna foglalkozásait.

Ily lelkierőhöz gyakori öntagadás, sőt önkínzás által juthatni, s mégis nincs más eszköz, mely a nyilvános pálya izgalmaihoz szokott vérmérséket és a szenvedélyes kedélyt elvezethesse a komoly tudományok szentélyébe.

Különös, hogy ő ma nem tud uralkodni kedélyén!

Korán fölébredett, mint szokása volt.

Komornyikja lámpákat gyújtván, az előszobába visszavonult, s csengetyűzsineg unszolása nélkül semmiért nem mozdult volna meg ülőhelyéből, hogy azon fontos percek, melyek elmélyedésre szentelvek, ne háborgassa.

És Zsigmond fejedelem leghűbb kegyence Svetont forgatja.

Csodálatos, a zsarnokok és hízelgők kiemelkednek a történész sötét lapjairól, mint roskadt sírkövekből éjfélkor a holtak üres alakjai. Csodálatos, azon kevés vonásoktól, melyeket Klió a feledéstől megmentett, egész jellemek nyernek színt, életet, kinyomatot. Csodálatos, a krónika holt anyagai életműves erőkké szövetkeznek, a kiszáradt adatok testet öltenek, s a nyomtatott könyv minden sorai - mint mesék országában a fák és kövek - nyilatkozni kezdenek. Ezer bűnös árnyak, hajdan a Tiberiusok és Caligulák eszközei, zsibongnak Gyulai körül. A múlt idők följegyzett viszonyait - mint egy kiásott csonka szobrot a művész keze - kiegészíti az élénk képzelődés. Csodálatos, kegyencünk előtt áll a Caesarok korszakának sötét szelleme, több arccal, mint a

kelet-indiai bálványoké. Csodálatos, e látvány arcai oly udvariak vonalaiból vannak összeállítva, kiket Sveton és a világvélemény megbélyegzett. Száz ajak mozog alig hallható nessel, mindenik egy eszme által menti magát, mindenik a sors zsarnok törvényeiről szól, melyek, midőn a viszonyok hatalmánál fogva megszüntetik akaratszabadságunkat, eltörlik a tulajdonítást és bűnsúlyt.

Gyulai bosszankodással dobta el a latin történetírót, s meg nem fogható e hangulatot.

Bírálat alá vevé egész múltját, és nem lelt egy tényt, mely őt ily bűnök mentegetésére az önérdék ámitó hangja által fölszólíthatta volna.

S mégis úgy rémlék, mintha csak éppen most látná át, hogy az erényt az aljasságtól csupán körülmények választják el.

Honnan e setét bölcsélet?

Ő oly kevésbé tudná okát megmagyarázni, mint nyomasztó behatásait szétűzni.

Más könyvet ragad kezébe.

Petrarca hangzatkái voltak.

Az olasz költő azon titánt, melyet szenvedélynek neveznek, egy könnyű és szelíd „spiritus familiaris” alakjában lépteti föl, mely ahelyett, hogy kiszabadulva eget ostromoljon vagy visszafojtva börtönét repessze szét, csendesen vár, míg a mesternek, kit szolgálni tartozik, üres ideje marad az előidőzésre, s hogy vele társalkodjék vagy megbízásokkal terhelje.

Azonban e kecses szellem sok ügyességgel bír, tud szárnyaival az égben neszt támasztani, mely egy sóhajhoz igen hasonlít, az emlényfüzérbe oly szépen rejti a harmatcseppeket, hogy titkos könnyeknek gondolnád, meggyújtva a szívet, mint Ariel a nápolyi király hajóját, anélkül, hogy az tulajdonképp égne, és zátonyra vezeti az életet minden veszedelem nélkül.

Ah, Petrarca szonettjei! Belőletek sokáig tanultam én ismerni a szerelmet; mint a gyermek füléhez tartja a tengeri kagylót, hogy hallgassa az óceán zúgását.

Lapot lap után átforgatott Gyulai, de kedélye nem vőn más színt.

Mindig borús és szórakozott volt.

Erőlteté figyelmét, hogy élvezze a dal szépségeit, s hogy a szelíd rímek által feledhesse azon sötét eszméket, melyek akaratja ellen főntarták zsarnok befolyásukat.

De e törekvés hasztalan volt.

Mindig a Caligulák kora, mindig a torzalakok, kiket hűn rajzolt Sveton, mindig a kegyencek elmosódott sivár képei, kik magukat mentetetik, s vádolják a sorsot, lebegtek szeme előtt.

Ixión kerekéként forgott elméje, mert örökké azon hithez érkezett vissza, hogy egy vad fatalizmus uralkodik tetteink fölött.

Honnan e sötét bölcsélet?...

A nap már a láthatár ajtajánál volt.

Az udvari toronyóra ötöt üt.

Az örökéin kívül más lépések is hangzanak a kövezeten.

Kezd ébredni egy zshivaj, mely a hatalmasok lakában késő éjjig félbe nem szakad, s utoljára, mint a malom megszokott zúgása, senkinek nem alkalmatlan.

Még néhány perc telik el.

Már a csatlósok lovakat vezetnek elé.

A háztartással kapcsolatban levő foglalkozások gépe mozgásba hozatik.

A kisebb tisztviselők fáradoznak.

A szerelem, mely kedveli az éberéjt és hajnalálmot, már Phantasus birodalmának határkövéig érkezett, honnan minden ösvények a tündérvilágból kivezetnek.

A toronyóra viszont üt, és Gyulai hat harangszót számlál.

Csenget, mert öltözködni akar.

A komornyik belép, s egy levélkét nyújt át, melyet éppen most küldött a korlátnok.

Rövid tartalma következő:

Sürgető ügyekben kilenc órákor a fejedelmi palotában tanácsülés tartatik. Csak azok, kikre támaszkodni lehet, jelennek meg. Arról, hogy kimaradni nem fogsz, s hogy senkivel e tárgy felől nem beszélsz, meg van győződve barátod, Kovasolczky Farkas.

Miért e rejtelmes modor, kérdé magától a kegyenc, de félvén találgatásokkal még sötétebbé tenni kedélyét, gyorsan felöltözött, s a szabadba kilovagolt, hogy feledje azon komor eszméket, melyek szokatlan erélyükkel a tanulmányok óráit is megzavarni merészelték.

E szakasz a fejedelmi udvar egyik melléképületébe vezeti az olvasót.

Az előcsarnok márványoszlopai csaknem terhelve vannak domborművekkel. A szentkönyv és az egyházi történelem első századai annyi képleteket nyújtottak Zápolya Zsigmond rajzóna alá, hogy a szobrász, ki vésőjével, legalább azon általánosságban, mennyi jó híret tönkre nem juttatá, követni volt kénytelen a művész-király szeszélyeit, oly mértékben csüggedett el a siker felől, melyben az udvaroncok bámultak.

A lépcsőkön mindkét oldalról örök állottak.

A csarnok kockakövezete semmi szőnyeggel be nem volt vonva. Lóca, karszék, kő-ülőhely nem szólította pihenésre az érkezőket.

Minden akként volt rendezve, hogy ácsorgásra semmi kényelmet ne nyújtson.

Nagy szárnyajtók, melyek most kinyitvák, oly terembe vezettek, hol az úr a hideg márványról fölkapott és elárult minden sarkantyú-neszt s kardcsörgést. Közepén nagy csillár andalgott a görög istenek freskóképeire, kik a falakon összetódulni és rémülve elsietni látszottak, mintha az előcsarnoknak domborművei, melyek idegen hiteszméket képviseltek, üldözni akarnák, vagy pedig a gót ablak mély párkánya, vastag kökeresztje, festett üvegei és ezer alakú arabeszkjei az otthoniatlanság érzését ébresztenék fel bennük.

E teremről balra egy ajtó a fegyvertárba nyílt, jobbról a titkos kormánytanács üléseihez juthatni, hol a bejárat előtt kék darabontok állanak fölemelt bárdal, s gyékény széken két tanácsszolga ül megosztott figyelemmel, miután kötelessége az érkező főuraknak ajtót nyitni, és a csengettyűzsineg legkisebb mozgására meghallgatni a korlátnok parancsolatát.

A toronyóra kilencet kong.

Mindenik tanácsos, ki értesítő levelet kapott, néhány perccel előbb már megjelent, mert Báthory István oly szigorú rendre szoktatta volt alattvalóit, hogy a pontosság a hivatalnokok második természetévé vált.

Lépjünk a titkos terembe.

A boltozat kevésbé laposabb, mint szokott lenni a templom hajója, de annyi tért foglal el, hogy a pallér szükségesnek tartotta oszlopsorokkal megerősíteni.

A terem falait Zápolya Zsigmond alatt készített festvények ékesítik.

Sajátságos volt, hogy ezek közt alig találtaték olyan, melyben a történetihez nem vegyült költői. Gyakran az egész összeállítás egy eszméért, egy hatásért többet kölcsönzött a képzelettől, mint a krónika lapjairól. Falra írt drámák voltak e művek, tömve csattanó jelenetekkel, iszonyal, meglepetéssel, s nem kevésbé kacérkodva azon beteg világnézettel, mely a bűnt megkoszorúzza, mint a francia regényes iskola félig már divatból kiment színművei. Zápolyát élményei ragadták e modorra. Ő gyöngé idegű és hő érzésű volt. Anyját, kit egyedül bálványozott, örökké szenvedni látta, és korában minden

áldozat, melyet a magyar honáért tőn, a török diadalára vezetett. Kedélyének tehát sötét irányt nem különös és eredetiséget kereső szabályok, hanem élettapasztalások adtak.

Felöltő, hogy e rajzokon, minden változatosság dacára, valami hasonlítás, némi egymást utánzás mutatkozott, mely kezdetben még vonzott, de végre érdektelenné, sőt untatóvá vált.

Az utolsó Zápolyán tudniillik - ki költő és idegkóros volt - a rokon- és ellenszenv érzései uralkodtak. Ő gyűlölt vagy bálványozott. Szenvedélyeinek tengerén egyik pólus az anya, másik György barát. E végpontoktól számlálá hajlamainak mérfokát. Még volt egy lovagias, szenvedő és sötét arc, melyről a történelem elfelejtkezett, még vala egy szív, kinek a sorscsillagzatok sokat engedtek remélni, hogy rémítőn csalódhassék, még volt egy szilárd erély, mely - mint a skorpió megtámadtatások alatt - inkább önmagába döfte fullánkját, hogy elenyésszen és szét-tiprassék, mintsem ismerni tanulja a megaláztatást, szóval, még volt egy ember, kit Zsigmond csaknem annyira gyűlölt, mint Martinuzzit, de aztán oly lényt, kit ő úgy imádjon, mint Izabellát, a szenvedő és szerető anyát, az egész földgömb nem állíthatott elé.

A király rokonszenvei befolytak művészeti ízlésére.

Udvarának freskóképein minden nőnek, ki az erély, áldozat, eszély, báj, ügyesség vagy erény eszményképének tartatott, aranyszín csillámra hajló szögfürtjei voltak. Sehol ki nem maradtak a nagy, kék, hosszú metszetű, vékony selyempillákkal árnyalt, nedves és égő szemek. Clelia és Judit, Niobe és Heloïse,

Szemirámisz és Kasztíliai Izabella, égalj s hagyományok dacára, alávetették magukat e zsarnokszabálynak, hogy Zápolya János özvegyéhez hasonlíthassanak.

Másfelől az augur, pópa, püspök, mufti, ámító és nekromant, viselt bár fején mitrát, tiarát vagy turbánt, hordott bár vállán szent vagy szeszélyes palástot, ha a fejedelmi palota freskóképei közé akart vegyülni, kénytelen volt hosszú arccal, csontos és tar homlokkal, bozontos szemívvel és széles állal megelégni, mert másként hogyan emlékeztetett volna Martinuzzira?

Aztán, ha az utolsó Zápolya modora szerint akarnád képezni Hérostratust, Peisistratust és a többi becsszomjasokat s árulókat, ne kétkedj őket fölruházni nyúlánk és gőgös termettel, sápadt arccal, csábítón szép vonásokkal, fekete s oly mélyen fekvő szemekkel, mint az ódon szobrokon látható. Ki volt ezen sivár bűnök mintája?

Kérdésünkre nem felelnek krónikáink és a levéltárak.

Brutus, a Zápolyák korának legjelesebb történésze - kinek nagy hírű munkáját felszínes műveltségünk nem tartja sajtó alá méltónak - kéziratában emlékezik ugyan Zápolya János törvénytelen gyermekéről, kit György barát, miután az elkényeztetett és beteges Zsigmondtól Erdély boldogságát többé remélni nem merte, német fegyverekkel akart fejedelmi székre emelni, de Báthory István, lengyel király, kinek bírálata alá Brutus füzeteként adta művét, e sorokat kitöröl, mert vagy hiteleseknek vagy ildomosoknak nem tartotta.

A freskóképeken e trónkövetelő volt-e a polgári bűnök sápadt kijelöltje, elhatározni nem tudom, de alig hihető,

hogy az utolsó Zápolyát a hatalom iránti féltékenységen kívül más ok ily mértékű gyűlöletre bírhatta volna.

A tanácskozó-terem bútorzata - mert már ideje, hogy falrajzokon kívül egyéb tárgyakra is fordítsuk figyelmünket - jobbadán drága, tömör és megterhelt. Kelet gyárai nyújtják a divatkelméket, az ablakfüggönyöket és a padlat szőnyegeit. A nyersanyagok közül is sok látta Szorisztant és Indiát. Részint a kerevetekre rakva, részint emelvényeken még használatlan prémek és szeszélyes öltözetek heverték. Minden mérfoka a hő és hűvös égaljnak, minden tartományai három földrésznek, melyek hódoltak az oszmán félholdnak, vagy ismerték a szpáhik² portyázatait és a janicsárok tömör hadéletét, minden homokpusztái az egyenlítőhöz közel fekvő tájékoknak, ha annyi kútfővel bírtak, hogy a tevének italt nyújthassanak, mindezek, ismétlem, adóztak a fejedelmi udvar bútoraira, melyek többnyire ajándékokból teltek ki, melyeket a fényes kapu nyugati gyártmányokért - hogy úgy szóljak - kicserélt. Mert az akkori idők szokása szerint az erdélyi követ nemigen mert a fővezérnél vagy szerájban üres kézzel megjelenni, s viszont a fényes kapu gőgje sem engedte volna, hogy a mozlím főurak vagy padisah hasonló becsű ajándékokkal ne viszonozzák a keresztyén hűbéresek szívességét. Csakugyan a titkos teremben látható keleti kelmék többnyire III. Mehemed körülmetéltetése ünnepélyén adattak, s azért terhelék ezt a jó ízlés kárára, mert a fejedelem rendezésükre még időt nem nyert.

² Török lovasság.